

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА
ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
Г. О. Черніченко

«___» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Екологічна освіта як фактор розвитку еко свідомості особистості»

Студентки економіко-правового факультету
спеціальності «Екологія»
освітнього ступеня «Магістр»
Головка Анастасії Валеріївни
Науковий керівник:
Черніченко Геннадій Олександрович
д.е.н, професор
кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Рецензент:
Солоха Д.В. д.е.н., професор
кафедри екологічного менеджменту
декан економічного факультету,
Донецького державного університету
управління.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2020
ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ	7
1.1. Огляд концептуальних основ екологічного виховання.....	7
1.2. Методологічна база, як основа впровадження екологічної освіти.....	14
1.3. Пробудження екосвідомості особистості – чинник, що впливає на послаблення глобальних екологічних проблем.....	23
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗАВДЯКИ ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ, НА ПРИКЛАДАХ УКРАЇНИ ТА ЕС	35
2.1. Сучасний стан та перспективи розвитку шкільної та позашкільної екологічної освіти в Україні.....	35
2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку шкільної та позашкільної екологічної освіти в ЕС.....	44
2.3. Основні елементи та правила створення екологічної програми для дітей вікової групи 6-10 років.....	55
Висновки до розділу 2.....	66
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА КУРСУ «ПІДВИЩЕННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ» ДЛЯ ДІТЕЙ МАРІУПОЛЯ ВІД 6 ДО 10 РОКІВ	67
3.1. Концептуальні основи та характеристики курсу «Підвищення екосвідомості».....	67
3.2. Календарний план, компоненти курсу «Підвищення екосвідомості» та перспективи впровадження.....	74
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Неосвіченість людей різного віку та соціального статусу у питаннях впливу населення на навколишнє середовище, ігнорування фундаментальних природних законів впродовж поколінь призвело до неадекватності принципів і методів втручання людини в природу на усіх рівнях. Складність екологічної обстановки, погіршення якості навколишнього середовища визначили нові завдання перед шкільною освітою. Найбільш актуальною з них є формування екологічної культури учнів. Відтворення екологічної культури є кінцевою метою екологічної освіти і виховання. Тільки люди з новим поглядом на навколишній світ, з новою системою цінностей зможуть забезпечити подальший розвиток цивілізації. Фундаментом цього розвитку, фундаментом нових взаємин людини і природи має стати нова освіта. Яка має впроваджуватись починаючи з молодших класів. Саме діти здатні сприймати ці нові знання, як не щось абстрактне та непотрібне, а як невід'ємну та повсякденну обов'язковість. Найефективнішим буде таке екологічне виховання учнів, яке максимально наблизатиметься до їхньої життєдіяльності, коли учні зможуть користуватися здобутими екологічними знаннями в господарчій діяльності та побуті.

Екологічна освіта може внести великий внесок у процес створення нової соціальної ідентичності у відповідь на виклики цих важких часів, тому що, у міру становлення цієї нової педагогічної області, вона все більше віддаляється від оригінальної позиції екологічної освіти в поєднанні з натуралізмом, збереження і інших рухів, які надають великого значення збереженню довкілля без урахування потреб і очікувань для соціальної зміни груп людей, які живуть в природних просторах.

Об'єкт дослідження - система екологічного виховання дітей що виступає необхідним фактором становлення еко свідомості особистості.

Предмет дослідження - екологічно спрямовані програми розширення обізнаності особистостей, щодо екологічних питань.

Мета дослідження - виявлення та обґрунтування важливості екологічної освіти, з подальшою експериментальною перевіркою екологічно спрямованої освітньої програми щодо пробудження еко-свідомості дітей.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретико-методологічні засади екологічного виховання.
2. Розглянути психолого-педагогічний аспект проблеми екологічної освіти учнів.
3. Виявити та проаналізувати сутність критеріїв та рівнів сформованості екологічної культури країни.
4. Проаналізувати міжнародний та вітчизняний досвід ведення екологічної освіти.
5. Провести науково-методологічний аналіз основних тенденцій розвитку екологічної освіти в сучасних умовах.
6. Виявити проблемні аспекти розвитку екологічного виховання та сформулювати можливі шляхи їх вирішення.
7. Спираючись на результати і аналіз емпіричного дослідження, довести необхідність екологічної освіти молодших школярів.
8. Розробити ефективний навчально-пізнавальний курс екологічної освіти, задля впровадження її у позашкільних навчальних закладах.

Методи дослідження. У процесі написання роботи були використані такі методи:

Ретроспективний метод - при вивченні інноваційних методів навчання в екологічній освіті.

Теоритичний метод - аналіз, порівняння, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у педагогічній та методичній літературі, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду з проблем екологічного виховання учнів.

Емпіричні методи – педагогічні, наукові спостереження, бесіди, педагогічний експеримент, контент-аналіз.-

Джерельна база кваліфікаційної роботи. Під час написання кваліфікаційної роботи були досліджені праці таких вчених, як: І.Д.Зверев, А.Н.Захлебний, Б.Г.Логанзен, Н.А.Риков, І.Т.Суравегін, А.П.Сідельковський, Е.С.Сластеніной, С.Н.Глазачевич, Н.Д.Андреева, Н.П.Несговорова, Т.М. Носов, Б.Ш.Алієва, А.В.Міронов, А.В.Афонін, А.Н.Нюдюрмагомедов та ін.

Багато досліджень орієнтовані, в основному, на молодший і середній шкільний вік. Тим часом, різні аспекти екологічної освіти і виховання старшокласників залишаються все ще недостатньо розробленими. Та враховуючи вікові особливості учнів старших класів, своєрідність змісту освітнього процесу, не можна механічно переносити рекомендації деяких педагогів на старший шкільний вік. Тож першочерговим завданням вдосконалення екологічної системи навчання є, введення невинної екологічної освіти замість несистематичних, одноразових занять. Розробка загальних стратегій екологічної освіти та охорони природи, координація зусиль різних країн у цій сфері здійснюється на рівні ЮНЕСКО. Своїм стратегічним завданням в ЮНЕСКО вважають створення «глобальної мережі освіти». Необхідно, щоб всі шкільні системи включали знайомство з глобальними проблемами, небезпеками, які загрожують людству, формували розуміння взаємозв'язку між людиною, суспільством і природою в планетарному масштабі.

Наукова новизна отриманих результатів. Полягає у пропозиції починати екологічну освіту з дитинства не лише у шкільній програмі, а й позашкільній, крізь факультативи, громадські організації та денні дитячі центри. З цією метою був розроблений курс «Підвищення екосвідомості».

Практична значимість. Розроблена програма навчання школярів основним екологічним принципам природних процесів і їх взаємозв'язку з діями людини. Також ця програма була експериментально перевірена в роботі з дітьми шкільного віку. Програма містить в собі як уроки з теоретичними

знаннями, так і уроки на природі, практичні і цікаві приклади і особисту роботу кожного учня. Програма була розроблена на основі порівняння і злиття вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Особистий внесок автора. Автор особисто провів пошук та проаналізував інформаційні джерела, щодо екологічної освіти як в Україні, так і в країнах ЄС. Автор провів систематизацію отриманих даних та узагальнив їх у своїй роботі. Особисто розробив курс екологічної освіти для позашкільних закладів та склав тести для моніторингу рівня знань до та після курсу.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи були апробовані на кафедрі раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища Маріупольського державного університету, а також у Збірнику тез доповідей студентів економіко-правового факультету за результатами участі у Декаді студентської науки.

Публікації. Екологічна освіта, як фактор розвитку еко свідомості особистості// питання екологізації економіки промисловості та освіти. - Всеукраїнська науково-практична заочна конференція студентів, аспірантів та молодих учених (29 травня 2020 р.). - Екологія, природокористування та охорона навколишнього середовища: прикладні аспекти: матер. Всеукр. наук.-практ. заоч. конф. студ., аспір. та молод. учених, м. Маріуполь, 29 травня 2020 р. / за заг. ред. Г.О. Черніченка. – Маріуполь: МДУ, 2020. 147 с.

Екологічна освіта в країнах Європейського Союзу як приклад для поліпшення екоосвіти в Україні// актуальні питання безпеки та охорони навколишнього середовища. - Дебют: Збірник тез доповідей студентів економіко-правового факультету за результатами участі у Декаді студентської науки – 2020 / За заг. ред. д.політ.н., проф. К.В. Балабанова, д.е.н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2020. 398 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Огляд концептуальних основ екологічного виховання

У наш час, проблема екологічного виховання вийшла на перший план, даній темі приділяють все більше уваги. Оскільки ми є частиною природи, кожна діяльність, якою ми займаємось, має свій вплив на природу. Вплив наших індивідуальних дій посилюється загальною кількістю людей на планеті, наша технологічна майстерність і зниження стійкості екосистеми Землі. У цю нову еру глобальної відповідальності кожна людина і кожен індивід має місцеву роль у підтримці здоров'я планети. Щоб мати уявлення про те, як вирішувати проблему екологічного виховання спочатку необхідно чітко розуміти яке підґрунтя стоїть за визначенням екологічної освіти.

Добавлено примечание ([11]): Вступ

Наприклад Миколаєва С.Н. в своїй методиці писала так: «Екологічний стан нашої планети і тенденція до його погіршення вимагає від нині живучих людей розуміння ситуації, що склалася і свідомого ставлення до неї. Екологічні проблеми притаманні всіх материках і кожній державі. Екологічні проблеми та необхідність їх подолання породили новий напрям в освіті - екологічне: всім необхідно розуміти, як людина пов'язана з природою і як залежить від неї, які в природі існують закономірності і чому людство не має права їх ігнорувати» [1].

Питання екології, формування екологічної культури розглядалися у роботах В. Вернадського, В. Андрущенка, Ю. Одума, Л. Губерського, М. Кисельова, Б. Коммонера, И. Зверев [2, 3, 4].

Над питанням ролі екології в освіті дітей, напрямків формування в них екологічної культури працювали такі науковці Є.І. Тихеева, П.Т. Саморукова, Л.І. Бажовіч, Г.І. Щукіної, Т.А. Куликової, С.Н. Ніколаєвої, Н.А. Рижової, М.М. Марковська, А.Н. Захлебний, В.А. Глузди, Н.Ф. Винокурова,

В.В. Ніколіна, А.В. Шумілова, С. Н. Глазачев, О. Н. Козлова, О. Г., В.В. Тавстуха Червонецький [5]. Проблеми теорії і практики відповідального ставлення дітей шкільного віку до природи досліджували Н. Пустовіт, Г.Білявський, Д. Трайтака, В. Бродвій [6, 7].

Систему безперервної екологічної освіти глобальну та регіональну вивчали та вдосконалювали О.В. Попова, Н.Б. Дементьєв, Ю.І. Міхальченко. Дробноход М. І. [8].

Наведемо деякі приклади поняття екологічної освіти які були визначені фахівцями: Екологічне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії учнів та студентів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності» таке твердження поділяв Л.Д. Курняк [9].

Один з поглядів на екологічне виховання висловив Г. Ярчук «Екологічне виховання - це формування моральної відповідальності за стан оточуючого середовища, усвідомлення постійної турботи про неї в усіх видах індивідуальної та суспільної діяльності. Воно ґрунтується на засвоєнні понять, формуванні вмінь і відношень, необхідних для усвідомлення й оцінки рівня добropорядності в ставленні людини до природи, суспільства, інших людей, до культури» [10].

Боверс С.А. вважав що екологічна освіта - це процес, який дозволяє людям досліджувати екологічні проблеми, брати участь у вирішенні проблем та вживати заходів для покращення навколишнього середовища. Як результат, люди розвивають глибше розуміння екологічних проблем і мають навички приймати обґрунтовані та відповідальні рішення» [11].

У тлумачному словнику визначено: «Екологічне виховання необхідне за для формування в людини свідомого сприйняття навколишнього світу, почуття особистої відповідальності за діяльність, що так чи інакше пов'язана

Добавлено примечание ([12]): Якими питаннями займались вчені

з перетворенням навколишнього природного середовища, впевненості в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств» [12].

Загалом екологічне виховання є безперервним процесом який дозволяє проводити формування екологічного світогляду, культури та моральної відповідальності за зміну навколишнього природного середовища у різних груп населення та суспільства в цілому. Це процес набуття глибоких знань, про діючі закономірності творення, життєдіяльності та розвитку екосистем та ролі соціуму чи окремої людини у збереженні сталого порядку.

Крізь історію становлення, завдання, структуру та функції системи екологічної освіти можна більш детально зрозуміти її сутність та необхідність у вдосконаленні та реформації цієї сфери в Україні починаючи з локальних змін.

Сфера, яка стала екологічною освітою, виникла завдяки зростанню усвідомлення загрози деградації навколишнього середовища в 1960-х роках. Протягом десятиліття шістдесятих років вчені дедалі більше звертали увагу на зростаючі наукові та екологічні проблеми навколишнього середовища та необхідність більшої проінформованості громадськості про ці проблеми. До проблем на які була направлена увага відносилось зростаюче забруднення літосфери, атмосфери та гідросфери, ріст світового населення та постійне виснаження природних ресурсів. Ці проблеми були офіційно визнані в Декларації Організації Об'єднаних Націй про навколишнє середовище людини: «Ми бачимо навколо себе все більше свідчень про техногенну шкоду у багатьох регіонах землі; небезпечний рівень забруднення води, повітря, землі та шкода для живих істот; основні та небажані порушення екологічного балансу біосфери; знищення та виснаження незамінних ресурсів; і грубі недоліки в техногенному середовищі людської діяльності» [13].

На Конференції ООН з питань навколишнього середовища в 1972 р. Було заявлено про важливість освіти. У рекомендації щодо міжнародних дій декларація зазначає, що «Освіта та навчання з екологічних проблем є життєво

Добавлено примечание ([13]): Поняття разом з моїм

Добавлено примечание ([14R3]):

важливими для довгострокового успіху екологічної політики, оскільки вони є єдиним засобом мобілізації просвіченого та відповідального населення та забезпечення робочої сили необхідної для практичних програм та прийняття дій» [13].

Екологічні проблеми здебільшого розглядалися як наукові проблеми, які наука і техніка можуть вирішити, але все частіше навіть самі вчені доводили, що науки і техніки недостатньо. Припущення про те, що всі наші проблеми будуть вирішені за допомогою подальших наукових досліджень, є не лише безглуздом, але й насправді небезпечним. Екологічні зміни нашого часу виникли внаслідок надзвичайної інтенсифікації взаємодії культурних і природних процесів. Ці проблеми не можна розглядати як проблеми, які слід залишити вченим-природознавцям, ні як проблеми, які слід залишити тим, хто професійно займається явищами культури. Всі верстви громади мають зіграти свою роль, у певних ключових групах особлива відповідальність. Наприклад, навчальні заклади - це перші у списку ключових груп в їх руках ключ до обізнаності студентів про загрози людському виду та можливості до стимулювання думати та обговорювати соціальні та біологічні проблеми, з якими стикається людство, уникаючи наслідків недбалого ставлення [14].

Починаючи з Декларації ООН, світова спільнота почала свої пошуки більш екологічного способу життя, почали розмислювати над проблемою екологізації мислення людства. У різних частинах світу розвиток цієї сфери відбувається з різною швидкістю, наприклад, у Японії та Західній Європі систематичне екологічне виховання починається з 3 років, у початкових школах в Англії, Швеції, Данії. В Україні зародження екологічної освіти почалось тоді ж як у всьому світі, із проведенням конференції ООН 1972 року. З того часу на території СРСР було прийнято законодавчо-нормативні акти та закони, що були спрямовані на систему організації охорони навколишнього середовища та моніторингу стану довкілля, посилювалась роль науково-дослідницької роботи. На даний час, на території України екологічна освіта здійснюється здебільшого на території загальноосвітніх закладів починаючи з

молодших класів. Здобування базових знань про механізми функціонування природних законів відбувається як частина освітньої програми [15].

Завдяки підвищенню стурбованості населення питаннями охорони довкілля та негативного впливу людини на навколишній світ, збільшилась кількість проведення науково-дослідних робіт. Це призвело до появи певної методологічної основи майбутнього напрямку екологічної освіти.

В основі екологічної освіти лежить розвиток екологічно грамотного населення це вимагає знань та навичок, які будуються і виходять за межі екологічних наук. Хоча існує багато різних визначення та описи екологічної грамотності, загалом можна виділити чотири ключові елементи екологічної грамотності: По-перше, екологічна грамотність залежить від готовності та здатності задавати питання про навколишній світ, оперувати фактами і висувати гіпотези, шукати та оцінювати інформацію, розробляти відповіді на запитання. По-друге, екологічна грамотність залежить від розуміння екологічних процесів та складових екосистеми, включаючи системи людини. По-третє, екологічно грамотний громадянин здатний виявляти, досліджувати та формулювати потенційні рішення екологічних проблем. Четвертий елемент це поява вмотивованості і розуміння, як саме окремі люди та групи змінюють свій світ [16].

Загалом, більшість вчених сходяться на приблизно однаковій концепції екологічного виховання, принципи якої схожі, та лиш різняться за індивідуальністю підходу відповідно до визначеного менталітету населення. Екологічна освіта побудована на основі ключових принципів, які визначають її підхід до освіти. Одним з прикладів таких принципів може слугувати модель принципів Матузова.

Перший принцип, це принцип системності: системи допомагають зрозуміти великий і складний світ. Система складається з частин. Кожну частину можна зрозуміти окремо. Однак ціле розуміється лише розумінням взаємозв'язків та взаємодій між частинами. Тіло людини можна розуміти як систему; так і галактики, і екосистему, організації, окремі осередки, спільноти

Добавлено примечание ([15]): Історія становлення екологічного виховання

Добавлено примечание ([16]): В основі екологічної освіти 3 пункти

Добавлено примечание ([17]): Концепція та принципи ЕО

тварин і рослин та сім'ї можна розуміти як системи. А системи можуть бути вкладені в інші системи.

Другий принцип взаємозалежності: благополуччя людини нерозривно пов'язане з якістю навколишнього середовища. Люди є частиною оточуючого природного порядку, факт - технологій впливають на загальне довкілля. Оскільки ми є частиною природи, а не поза нею, нам доводиться визнавати наслідки нашої взаємозалежності.

Принцип важливості локального середовища проживання. Починаючи з того, що знаходиться поруч з домом, учні налагоджують зв'язок із своїм оточенням, досліджують та розуміють його. Почуття, знання та навички, необхідні для цього місцевого зв'язку, є базою для переходу до більших систем, більш широких питань та розширення розуміння причин, зв'язків та наслідків.

Принцип інтеграції та вливання полягає в взаємозв'язку через середовище та екологічні проблеми дисциплін від природничих та соціальних науки до гуманітарних наук. Екологічна освіта пропонує можливості для інтеграції та буде ефективною, коли вливатиметься у всі дисципліни або предметну область.

Наступний принцип відображає необхідність взаємодії з природою. Учні розвивають знання та вміння завдяки безпосередньому досвіду з навколишнім середовищем, екологічними проблемами та суспільством. Дослідження, аналіз та вирішення проблем є найважливішими видами діяльності та найефективнішими, коли мають відношення до реального світу.

Останній принцип екологічної освіти можна висловити фразою «Навчання впродовж життя». Він підкреслює необхідність критичного та творчого мислення, прийняття рішень та спілкування, а також спільного навчання. Ці навички необхідні для активного та змістовного навчання як у школі, так і протягом життя [17].

Екологічна свідомість формується здебільшого в дитинстві і за рідким виключенням змінюється впродовж життя. Отже, популяризація екологічного

Добавлено примечание ([18]): В основі екологічної освіти 3 пункти

виховання з молодих років може сприяти формуванню позитивного ставлення та дій щодо навколишнього середовища в подальшому житті, що є важливим фактором для успішного довгострокового збереження стратегій екологізації. Тому, важливо заохочувати дітей розвивати позитивну близькість до навколишнього середовища, це може вплинути не лише на цих дітей а й на наступні покоління.

Дослідження показали, що діти впливають на цінності батьків як навмисно, так і ненавмисно. Навмисний вплив виникає, коли дитина явно намагається змінити ставлення батьків, наприклад, обговорення причин, чому батько повинен кинути палити, що спричиняє зменшення куріння з боку батьків. Ненавмисний вплив виникає, коли діти не намагаються активно змінити ставлення батьків, але того, що дитина приймає участь у певній діяльності чи програмі достатньо, щоб спричинити зміни у батьків. Дослідники виявили наслідки цих явищ стосовно програм екологічного виховання. Наприклад, домогосподарства з дітьми, які проходять програму охорони водно-болотних угідь, повідомили про менше використання води, ніж домогосподарства, де діти не були залучені до програми. Хоча дослідники не змогли визначити, чи передача знань від дитини до батьків була навмисною чи ненавмисною, дослідження демонструє, що навіть коротке втручання може мати довгострокові наслідки і для батьків [18].

Залучення дітей до програм екологічного виховання не тільки може збільшити отримані знання стосовно певних предметів, це також може впливати на зростання еко-свідомості членів їх сімей. Результати цих досліджень підкреслюють важливість орієнтації на дітей не просто задля формування екологічної поведінки цих людей у міру їхнього віку, а й для сприяння поширенню позитивних наслідків програм серед членів їх сімей. Відтворення екологічної культури є кінцевою метою екологічного виховання та навчання. Тільки люди з новим поглядом на навколишній світ і з новою системою цінностей можуть забезпечити подальший розвиток цивілізації.

1.2. Методологічна база, як основа впровадження екологічної освіти

Перед тим, як перейти до розгляду теоретико-методологічної основи освіти як загалом, так і екологічної потрібно зрозуміти що собою являє навчання. Психолог Абдувахобова, Д.Е. писала про процес навчання так: «Навчання є гіпотетичною конструкцією в світлі того, що його неможливо спостерігати безпосередньо, а можна зробити висновок лише з спостережуваної поведінки. Процес навчання спричиняє відносно постійні зміни в поведінці особистості завдяки її минулому досвіду» [19].

Вкорінений процес викладення навчальної дисципліни загалом, а також процес навчання, зокрема, не мають чіткості точних наук. Отже, теорії виховання мають нормативний характер, головним чином тому, що вони не можуть бути перевірені експериментально та бути підтвердженими у всіх випадках. Практичне значення цього полягає в тому, що, хоча існують загальні вказівки щодо кращої практики викладання, не існує унікальних або універсальних методів навчання дітей шкільного віку. Це пояснюється тим, що соціально-культурний контекст відображає цінності, норми та чутливість певної групи соціуму. Процес освіти хоч і являє собою дуже багатогранну область, та все ж має основні спільні та необхідні риси, принципи та методи, знання яких, необхідне для максимально ефективної освіти.

Наукова теорія є описовою за трьома причинами:

1. Вона описує, з точки зору одного або декількох причинно-наслідкових зв'язків, що, ймовірно, можуть відбутися за певної сукупності обставин;
2. Результати, передбачені теорією, можуть бути перевірені експериментально;
3. Експерименти, що використовуються для перевірки теорії, при повторенні завжди дають той самий результат [20].

З іншого боку, в освіті, як і в соціальних науках, теорії як правило, є приписуваними в тому сенсі, що теорія освіти передбачає сукупність умов,

Добавлено примечание ([19]): Про освіту загалом

Добавлено примечание ([110]): Методи просто освіти

які повинні бути задоволені, щоб наступив певний результат. Саме з цих причин теорії освіти не є науковими, це відноситься і до методів навчання екологічної освіти.

Є кілька психобіологічних проблем, які впливають на процес навчання, тому вони повинні бути враховані, щоб максимізувати ефективність процесу, зокрема ті, що стосуються пізнавальних здібностей дітей. По-перше діти, як і всі люди, також схильні до зміни настроїв та емоцій. По-друге для того, щоб учитель був ефективним, він повинен добре розуміти предмет. Враховуючи ці два фактори ми можемо перейти до важливості привиття дітям з раннього віку моральних цінностей, які не можна переоцінити. Для цього пропонується метод, заснований на оповіданнях, п'єсах, анекдотах тощо. Цей метод, який протягом століть виявився дуже ефективним, настійно рекомендується для маленьких дітей.

Психологи що займаються питаннями освіти, надають багато корисної інформації, отриманої в результаті експериментальних результатів, спостережень та досвіду, на основі яких вони сформулювали загальні рекомендації щодо ефективного викладання та навчання. Підкреслюється, що вони є лише орієнтирами і не можуть бути використані як ідеальний чи універсальний план проекту.

Існує два підходи до визначення результатів навчання за спостережуваною поведінкою, і вони поділяються на два окремі сторони. Біхевіористська сторона вивчає явні поведінкові зміни, спричинені навчанням, тоді як когнітивна сторона фокусується на когнітивних змінах, які по суті є прихованими. Обидва підходи мають важливе значення для вимірювання успішності у формальній освіті після епізоду навчання. Відомо, що коли дитина підрастає, її когнітивні здібності збільшуються це дає можливість особистості розуміти та аналізувати дедалі складніші події, ситуації і проблем, і в результаті його поведінка змінюється [21].

Наскільки ефективним виявляється певний метод на практиці, визначається також низкою інших факторів, починаючи від соціокультурної

обстановки через риси особистості і закінчуючи моральними та культурними цінностями даного суспільства. Тому, було б хибним уявити, що якийсь метод, який добре працює в певному соціумі певного суспільства, однаково добре працював би в іншому, з абсолютно різними соціокультурними нормами, цінностями, традиція та чутливістю. Культурна специфіка дошкільної та початкової освіти є дуже важливим фактором, який слід ретельно враховувати, особливо при розробці педагогічного елементу навчальних програм.

Важливою віхою навчання є розуміння зв'язку між навчанням та іншими здібностями. Безперечним є факт того, що навчання та розвиток нормальної дитини тісно взаємопов'язані, як правило, перші прямо пропорційні останньому. І що навчання - це кумулятивний процес у тому сенсі, що на певному етапі розвитку дитини на його здатність вчитися впливає знання, накопичене до цього етапу. Незалежно від того, який предмет викладається, дитина не матиме успіху у навчанні, якщо її міркування та здатність розуміти та аналізувати поняття не відповідають необхідному. Проте багато вчителів часто не можуть правильно оцінити когнітивні (мислячі) здібності дітей на різних етапах їх розвитку, необхідних для засвоєння того, чому навчають, і це є однією з основних причин, чому іноді процес викладання та навчання переривається вниз [22].

Система екологічної освіти шукає якими саме методами можна досягти екологічної грамотності населення та їх екоосвідомості. Концентроване та диференційоване сприйняття є основою всебічного розуміння екологічних аспектів. Екоосвіта може використовуватися у багатьох формах. Прямі та інтенсивні форми навчання використовують тактику первинного спілкування. Сюди входять: природні табори, семінари, екологічні нариси, створення веб-сайтів, громадських садів, природних алей та лекції. Непряма освіта, з використанням засобів вторинного спілкування, включають мультфільми, іграшки та заходи на свіжому повітрі для дітей; дорослі можуть більше піддаватися впливу засобів масової інформації, таких як газети, телебачення та громадські сервісні оголошення [23].

Добавлено примечание ([111]): Методи еко-освіти

Вкрай важливо інтегрувати екологічну освіту до шкільної програми, яка вимагає освітніх змін на національному рівні. Впровадження такої зміни може бути спочатку хаотичним явищем отже, вимагатиме високої співпраці всіх зацікавлених сторін. Це дослідження аналізує, наскільки важлива позашкільна екологічна освіта.

За для ефективної роботи із дитячим сприйняттям необхідно виявити методи трансформації наукової інформації у зрозумілі для дітей форми. За думкою Онопрієнко для цього необхідно зробити такі кроки: по-перше, визначити ключові елементи, які дитина повинна розпізнати за для засвоєння. Наприклад, у випадку екології ці елементи були б природничими та логічними навичками. По-друге зрозуміти, як найкраще пов'язати ці нові елементи між собою та з наявними знаннями дитини, щоб створити сенс та релевантність. Трете - визначити, у якій формі (наприклад, асоціація) найкраще зберігати ці елементи в пам'яті. Четверте -- створить умови в яких діти за допомогою цих елементів зможуть знаходити шляхи вирішення нових проблем [24].

При визначенні цих елементів необхідно пам'ятати що, дитина яка живе в місті знаходиться у безпосередній близькості від природи, але можна сказати не помічає її. Тому у викладачів міських навчальних закладів є завдання, створити відповідне розвивальне середовище, в якому люди перебували б із раннього віку. У цьому середовищі вони повинні не просто жити, а спостерігати за явищами та подіями, що відбуваються в ньому, задавати питання природі та отримувати на них відповіді.

Тому екологічна освіта повинна бути зосереджена на спостереженні, експериментах та продуктивній діяльності в природі. Ми всі знаємо, що для дітей молодших класів характерне наочно-діюче та наочно-образне мислення, а це означає, що основним методом екологічного виховання та навчання буде зоровий. Таким чином, дитина може самостійно ознайомитись із законами природи. Під час експериментів і спостережень на природі пам'ять дитини збагачується, активізуються процеси мислення, розвивається мова. У їх сприйнятті не повинно бути чіткої межі між звичним життям дитини та

Добавлено примечание ([112]): Методи наглядні

знайомством з природою: спостереженням, експериментами та набуттям нового досвіду. Освіта повинна бути гармонійною і природною. Це дозволить вирішити основні завдання екологічної освіти такі, як популяризація любові до природи шляхом безпосереднього спілкування з нею, сприйняття її краси та різноманітності, формування знань про природу, розвиток свідомого ставлення до себе як до активного суб'єкта навколишнього світу, розвиток компетентності щодо екологічно чистої, моральної поведінки в природі [25].

У навчальному процесі можна досягти міждисциплінарного зв'язку, тобто інтеграції між кількома шкільними предметами, наприклад, біології, хімії, фізики, географії, лише коли вирішуються проблеми реального життя. Організація пізнавальної діяльності підпорядковується кінцевій меті - розвитку здатності учнів мислити. Цього можна досягти за допомогою різних підходів, які допомагають викладачам пояснити поняття, сформулювати проблеми для пошуку рішення.

Ще одним з методів вивчення наукової сфери екології та охорони природи є інноваційна модель екологічного виховання, що складається з трьох конструкцій - дидактичної, концептуальної та технологічної. Дидактична конструкція забезпечує сучасний освітній процес, в якому всі досягнення педагогіки та психології реалізуються на практиці. Концептуальна конструкція включає екологічні та охоронні концепції та розкриває їх з різних аспектів: когнітивного, ціннісного, етичного, спричинення дії та контролю, зворотнього зв'язку та моніторингу. Третя конструкція розглядає екологічне виховання як процес, який повинен постійно піддаватися переосмисленню, критичному перегляду та актуалізації на кожному етапі його реалізації відповідно до зміни екологічної ситуації. Три конструкції запропоновані З. Костовою, разом узяті, дають можливості для тісної взаємодії психології та педагогіки з екологією та охороною навколишнього середовища на основі постійних досліджень та вдосконалення. Завдяки інноваційній моделі екологічного виховання система підходів застосовується на практиці [23].

Добавлено примечание ([113]): дидактичної, концептуальної та технологічної

З матеріалу, що був вказаний раніше можна побачити що, сфера екологічного виховання дуже багатогранна та міждисциплінарна, тому використовує великий спектр методів. На таблиці 1.1 вказані деякі методи екологічної освіти у структурованому вигляді.

Таблиця 1.1

Методи екологічного виховання

Методи екологічного виховання	Форми екологічного виховання	Описова характеристика
Логістичні методи	Системний аналіз	визначення ключових елементів освітньої програми
	Планування	знаходження шляхів взаємопов'язання нових знань із вже наявними
	Спрощення	створення умов сприйняття інформації
	Ентерпритація	визначити, у якій формі викласти матеріал
Евристичні методи	Прямі	Безпосередня взаємодія (природні табори, створення веб-сайтів, громадських садів, природних алей)
	Не прямі	використання засобів вторинного спілкування (мультфільми, іграшки, інтерактивні лекції, презентації, виготовлення виробів як вторинної сировини)

Продовження табл. 1.1.

Міждисциплінарні методи		інтеграція між іншими науками (біологія, хімія, фізика, географії, людина і світ)
Інноваційні методи	Дидактичні	досягнення педагогіки, психології та екології використовуються практично
	Концептуальні	Розкриває екологічні концепції з різних аспектів (когнітивного, ціннісного, етичного, дії та наслідків, зворотнього зв'язку та моніторингу)
	Технологічні	розглядає екологічне виховання як процес, який повинен постійно піддаватися переосмисленню та актуалізації етапах реалізації

Особистий розвиток людини неможливий без встановлення в неї екологічних цінностей, чим раніше вони будуть встановлені, тим стабільніші вони будуть. Це передбачає певні якості, такі як обов'язок і відповідальність перед власним буттям, а також перед нинішніми та майбутніми поколіннями. Природа та її стан - також цінності. Одним з головних завдань екологічного виховання є зародження навичок передбачати проблеми, що виникають внаслідок будь-якого рішення щодо екологічних проблем починаючи з їхньої власної поведінки.

Добавлено примечание ([114]): Цель

Для успішної реалізації цілей екологічного виховання необхідно поєднання декількох напрямів:

Екологічні знання вчителів. В нашому суспільстві екологічні знання закінчуються на таких предметах, як «Людина та світ», «Біологія» і можливо «Екологія» лише у останньому класі шкільної освіти. Тому, коли вчителі приходять до закладів освіти після закладів вищої освіти, вони самі не знають про що, з екологічної точки зору розповідати дітям. Тому, насамперед, дуже важливим пунктом є – достатній об'єм екологічних знань самих вчителів.

Екологічне середовище розвитку. З давніх часів люди існували в гармонії з природою але з невинним розвитком суспільства та індустріалізацією все менше уваги приділяється уваги такому важливому компоненту життя людини, як оточуюче природне середовище. Суспільство перестає помічати природу, хоча знаходиться посеред неї. Тому, важливо спрямувати увагу та розвиток з самого дитинства на невід'ємність та важливість екологічного середовища.

Власне екологічне виховання дітей. Необхідність екологічного виховання не тільки під час шкільних та позашкільних занять безперечна. Дитина повинна не тільки під час уроку засвоювати природні принципи але і у повсякденному житті. Спостерігаючи за навколишнім світом, процесами що відбуваються повсякденно чи прикладом дорослих.

Екологічна освіта для батьків. Найперше місце де дитина бачить приклад ставлення до природи, це є його власний дім та родичі. Головні люди з яких дитина бере приклад це його батьки. Це є як і великою проблемою, так і великим плюсом екологічного виховання. Але щоб цей фактор став плюсом необхідно проводити бесіди, семінари, курси з батьками, які вже вирости з іншим екологічно не раціональним мисленням.

Робота з суспільством. Для розвитку еко-свідомості, потрібно проводити роботи не тільки на локальних рівнях з малими групами людей, але й суспільством в цілому. Мають бути задіяні сфери СМІ, політики, продаж та багато іншого, великі зміни потребують великих змін.

Добавлено примечание ((115)): Для реализации целей, пункті

І нарешті, необхідно вдосконалити технології освітнього процесу, з метою зменшення обсягу інтенсивності навчально-пізнавальної діяльності, і замість цього органічно включати екологічне виховання в життя дитини, так щоб це не знизило його цікавість, а навпаки [26].

Екологічні дисципліни зараз стають, і вже стали в багатьох суспільствах, професійними дисциплінами з чітко визначеними структурами викладення та подальшої кар'єри. Тож, до екологічного виховання застосовується той самий структурований підхід, що включає очне навчання, домашнє завдання, лабораторні та польові роботи із ранжуванням в залежності від віку учнів.

Також, важливо відзначити що метою викладання екологічної освіти має бути не лише створення професійного персоналу, а на сам перед привиття тих, моральних цінностей з раннього дитинства, які породжують глибоку повагу до природи та навколишнього середовища. Адже лише тоді люди будуть готові та бажатимуть прийняти свою відповідальність за охорону навколишнього середовища. Тоді, їм буде легше прийняти менш споживаний та забруднюючий спосіб життя, без якого, сталий розвиток залишиться далеким міражем. Іншими словами, у центрі екологічної освіти також має бути прищеплення міцних і стійких моральних цінностей молодим людям щодо природи та довкілля. І саме це має відрізнити методологію викладання та навчання для екологічної освіти від методики звичайної освіти [27].

Тож, екологічна освіта повинна бути не просто вченням про охорону навколишнього середовища. Основний предмет повинен мати справу з екологічними проблемами, але, включаючи закони та правила співіснування або необхідність планування впливу на середовище існування. Екологічна освіта як частина пробудження еко-свідомості дітей до грамотного та відповідального використання природних можливостей. У цьому визначенні чітко видно, що екологічна освіта - це процес впродовж життя, де початкове навчання є найважливішою частиною. Але це не лише відповідальність вчителів, а й батьків дітей та керівництва політичної сфери, через велику відповідальність у впровадженні екологічного виховання.

Добавлено примечание ([116]): Важность ЕО с самого детства

1.3. Пробудження екосвідомості особистості – чинник, що впливає на послаблення глобальних екологічних проблем

Розвиток науки і техніки та постійно зростаючі галузі призвели до колосальних змін у навколишньому середовищі людини, зменшуючи рівновагу між життям людини. Явище та термін екологічної кризи не є принципово новим, такі проблеми, як знищення ландшафту, забруднення води та повітря завжди були. Різниця у забрудненні навколишнього середовища, яке внаслідок зростаючої індустріалізації різко зросло. Очевидні зміни клімату є лиш один з прикладів таких змін. Щодня ми переживаємо і будемо відчувати зміни клімату. Деякі ключові слова, що характеризують зміну клімату - це зміна кліматичних зон, зміна сільського господарства, танення полярних крижаних шапок, підвищення рівня моря та повені. Також інші незлічені проблеми, що супроводжуються впливом на навколишнє середовище. Однак забруднення вважається найсерйознішою проблемою зміни клімату.

ЗМІ та організації, що працюють у галузі охорони навколишнього середовища, намагаються донести інформацію по всьому світу та виступають за більш суворий спосіб життя, особливо в розвинутих країнах світу, і тепер очевидно, що без належного впровадження закону про охорону навколишнього середовища неможливо буде досягти мети залишити землю для наших дітей хоча б у тій самій формі, якою ми її отримали. Поповнення та збереження довкілля для майбутнього покоління не може бути здійснено зусиллями кількох людей чи організації. В результаті деградація навколишнього середовища, забруднення впливає на всі країни. Державні кордони не є гарантими не допуску розповсюдження забруднення, регулятивні заходи щодо захисту та збереження навколишнього середовища вимагають законів як на національному, так і на міжнародному рівнях. Відповідно національні та міжнародні закони повинні працювати в тандемі.

Вчені вважають, що їм відомі найважливіші причини, хоча наука завжди знаходить нові теоретичні пояснення, які відповідають за зміну клімату.

Добавлено примечание ([117]): Влияние человека на природу

Певно, що вуглекислий газ викликає парниковий ефект, але ці пункти не пояснюються далі в цій роботі, вони показують, що триває дискусія, і ознайомлення з навколишнім середовищем, особливо в екологічних аспектах, є актуальною темою. Римський клуб зробив власну доповідь «Дилема людини», яка була опублікована в 1979 р., вона стосується можливостей навчання людства в умовах чисельності населення, гонки озброєнь та зростаючого руйнування навколишнього середовища. Вони припустили, що для людства розпочався період крайніх альтернатив. Це означає, що людство перебуває на такому етапі, коли помилки більше не допускаються, особливо в екологічних питаннях [28]. Можливою допомогою для вирішення екологічної проблеми є сприяння навчанню і разом з цим отримання знань про наше довкілля, які можна використовувати в теорії та на практиці. Це особливо важливо, коли мова йде про інноваційне навчання, де ми повинні передбачати та планувати майбутнє, яке має велике значення. Після цього першого великого «інформаційного звіту» з'явилося багато інших публікацій, які мають подібні оцінки.

Приблизно за 30 років діяльності екологічний освітній простір неодноразово підтверджував, що освіта відіграє ключову роль у розвитку екологічної свідомості та практики. Хоча до цього часу лише деякі предмети частково охоплюються роками розвитку екологічних знань. Тому екологічна обізнаність молодих поколінь та те, який слід вони зрештою залишають за собою, безпосередньо залежить від того що їм викладають в школах. Проте в даний час екологічна освіта перебуває в суперечливій та заплутаній ситуації. Не дивлячись на те, що предмет екології створений і введений до навчальної програми, як це демонструють поточні навчальні програми. Структура діяльності з енергоефективності закладена в освітній політиці країн, численні публікації, державні документи, звіти показують, що екологічна освіта є важливою частиною навчання. Крім того, ряд екологічних організацій висловили зацікавленість та виявили бажання взяти участь та запропонували розробити програми з підвищення еко-свідомості та взяти участь у подальшій

Добавлено примечание ([118]): Современная ситуац екол образов

реалізації. У 1979 р. ЮНЕСКО визначає, що для них екологічна освіта має за мету розуміння процесу, в якому людина та громада усвідомлюють довкілля та його біологічні, фізичні та соціально-культурні компоненти та набувають знань, цінностей, навичок, досвіду та волі індивідуально і колективно діяти для вирішення поточних та майбутніх проблем довкілля [29].

Екологічна освіта може зробити великий внесок у створення нової соціальної ідентичності у відповідь на виклики цих неспокійних часів, оскільки ця нова освітня сфера в міру розвитку цієї нової освітньої галузі все більше віддаляється від вихідних позицій екологічної освіти у зв'язку з натуралізмом, збереженням та іншими рухами, які надають великого значення охороні навколишнього середовища без урахування потреб та очікувань соціальних змін груп людей, що проживають у природних зонах. Екологічна освіта є необхідним фактором формування екологічної свідомості особистості.

Багато досліджень зосереджені в основному на молодшому та середньому шкільному віці. Тим часом різні аспекти екологічної освіти та освіти студентів ще недостатньо розвинені. Однак, враховуючи вікові особливості учнів та унікальність змісту навчального процесу, неможливо механічно перенести рекомендації деяких вчителів у вищий шкільний вік. Тому головним завданням вдосконалення системи екологічної освіти є впровадження безперервної екологічної освіти замість безсистемних разових уроків. Розробка загальних стратегій екологічної освіти та охорони природи, а також координація зусиль різних країн у цій галузі відбувається на рівні ЮНЕСКО. ЮНЕСКО розглядає створення "глобальної освітньої мережі" своїм стратегічним завданням. Необхідно, щоб усі шкільні системи включали знайомство з глобальними проблемами, небезпеками, які загрожують людству, та розуміння взаємозв'язку між людьми, суспільством та природою у глобальному масштабі [30].

Тому важливість екологічних знань не недооцінюється, оскільки знання є необхідною, хоча і недостатньою основою для екологічних дій. Звичайно, варто дивуватися, чому існують серйозні відхилення між очевидно високим

рівнем екологічної **обізнаності** та фактичним екологічним станом справ. Причини настільки різноманітні, тому Бехінгер, описує дії щодо навколишнього середовища наступним чином:

1. Дії щодо навколишнього середовища розуміються як обмеження особистої реалізації та автономії.
2. Дії щодо навколишнього середовища, як правило, здійснюються після суб'єктивної оцінки ризиків та вигод при зміщенні об'єктивних фактів
3. Дія щодо навколишнього середовища має свій простір у динамічних, складних і, отже, менш прозорих системах, які для особистості часто залишаються непрозорими.
4. Як правило, знання щодо навколишнього середовища є лише частковою інформацією, у багатьох випадках виникає брак знань про конкретну поведінку чи альтернативні дії.

З огляду на перелік Бехінгера дій щодо навколишнього середовища, розрив між свідомістю по відношенню до навколишнього середовища та процесами навколишнього середовища може зменшитись лише завдяки освіті. Для послідовної поведінки та дій потрібні додаткові та особливо помітні заходи. Нарешті, політику в кінцевому підсумку пропонують створити відповідні стимули. Тому необхідно обговорювати екологічні проблеми у контексті, що змінюється та їх структурах [31].

Хоча передбачається, що пройде деякий час, перш ніж усі країни розробить ефективну екологічну політику. Тим не менше, під час Стокгольмської екологічної конференції в 1972 році та екологічної конференції в Ріо спостерігаються значні зрушення в тенденціях, як впровадження екологічної освіти в школах так і у позашкільній діяльності.

Людина безнаказно втручалася в середовище різних систем, спричиняючи великий дисбаланс у природній рівновазі, хоча людські права є невід'ємною частиною навколишнього середовища, та не маючи справ з ними відповідно до законів та норм, збиток буде завдастись не по окремих елементах, а неминуче відобразиться на цілій системі і призведе до того, що

Добавлено примечание ([119]): Бехінгер бла бла бла

Добавлено примечание ([120]): Еко-отношение стран, людей надо менять

сучасний стан речей, який здається раціональним для людей, по відношенню до навколишнього середовища призведе до виникнення основних екологічних проблем.

Тож чому проблема розвитку екологічної свідомості у дітей стала актуальною? Причина в діяльності людини по відношенню до природи. У своїй більшості безграмотна, нераціональна діяльність, що веде до порушення екологічної рівноваги не тільки на локальному рівні але і на міжнародному. Вкрай важливо інтегрувати екологічну освіту до програм розвитку та навчання дітей як у школах, так і у розвиваючих центрах, що вимагає освітніх змін на національному рівні. Впровадження такої зміни може бути спочатку хаотичним явищем отже, вимагатиме високої співпраці всіх зацікавлених сторін. Це дослідження аналізує, наскільки важлива екологічна освіта у вопросі пробудження екосвідомості нації.

Зараз з великою впевненістю можна сказати що, якщо викладачі хочуть розвивати учнів, здатних і готових реагувати на екологічні проблеми у своїх громадах та країнах етично, відповідально, мають відбуватися дві речі: діти повинні відчувати в собі можливість дещо змінити проблему, та друге якщо ми хочемо розвивати велику кількість учнів, які є кваліфікованими та відданими екологічними громадянами, ті, хто навчається, повинні відчувати прихильність до питань, що потребують вирішення, та почуття повноважень щодо допомоги у цьому [32].

Екологічна освіта широко використовується для підвищення обізнаності щодо питань охорони природи. Теорія полягає в тому, що збільшення знань покращить ставлення до навколишнього середовища. Часто екологічна освіта орієнтована на дітей із припущенням, що це може вплинути і на дорослих через передачу знань та поглядів між поколіннями. Однак є мало детальних досліджень, що оцінюють ефективність екологічної освіти щодо зміни знань та поглядів та того, чи переносяться якісь зміни між поколіннями. Програми екологічної освіти можуть мати тривалий вплив, безумовно, на знання, але залучення науково-дослідницьких та громадських організацій необхідне для

Добавлено примечание ([121]): Влияние ЕО на родителей, псих моменты

розбудови спроможності вчителів, захопити своїх учнів проблемами екології та охорони природи.

Кінцевою метою екологічного виховання є екологічно відповідальна поведінка, причинно-наслідковий шлях, який є складним, особливо при розгляді екологічного виховання для дітей, яке також має впливати на поведінку батьків. Дорослі несуть відповідальність за більшість рішень, що впливають на довкілля; однак екологічна освіта найчастіше орієнтована на дітей. Загальним обґрунтуванням цього є те, що в дитинстві формуються проєкологічні установки, проте прагматизм також може зіграти свою роль.

Екологічна освіта є ключовим компонентом набору інструментів охорони природи, який може збільшити знання, що призводить до поліпшення стану еко-свідомості, таким чином потенційно змінюючи поведінку. Вплив екологічної освіти на поведінку складно дослідити, оскільки поглиблюються невизначеності щодо психологічних детермінант поведінки та впливу соціокультурних факторів на поведінкову експресію. Існують невід'ємні труднощі у доведенні причинно-наслідкових зв'язків, а не асоціація між отриманням екологічної освіти та подальшими змінами в рівнях знань, ставлення чи поведінки. Дослідження цієї теми були упередженими до якісного аналізу «сприйняття» та «думок», обмежуючи можливість робити висновки щодо впливу набуття знань на виставлену поведінку.

У виборі цілей для екологічної освіти є компроміси. Діти є частою цільовою аудиторією, оскільки ставлення до навколишнього середовища починає розвиватися в ранньому віці і колись сформоване, не змінюється легко. Вони рідше мають стійку екологічно шкідливу поведінку, тому їм легше «відучитися»; мають довший період впливу на якість навколишнього середовища і є можливими ефективними агентами, що сприяють екологічно відповідальній поведінці інших людей.

Незважаючи на те, що це вагомі причини для орієнтації на дітей екологічної освіти, багато серйозних екологічних проблем вимагають швидких, рішучих дій. Отже, екологічна освіта можливо, має бути націлена на

Добавлено примечание ([122]): Сложность отследить результат ЕО

Добавлено примечание ([123]): Почему именно дети

Добавлено примечание ([124]): Чему то необходимы быстрые решения

тих, хто здатний здійснити швидкі зміни шляхом модифікації їхньої власної поведінки та вимагаючи законодавчих змін. Діти рідко відповідають цим критеріям. Однак роль дітей як факторів змін може вказувати на вирішення очевидних компромісів, пов'язаних із зосередженням екологічного виховання на одному поколінні [33].

Поширена думка, що батьки навчають своїх дітей, прищеплюючи їм знання, цінності та переконання. Однак зростаюча кількість літератури дає докази двостороннього впливу між батьками та дітьми. Але метод передачі знань означають, що ступінь активного впливу дитини на батьків неможливо визначити. Результати досліджень, які намагалися оцінити вплив дитини на екологічну поведінку батьків, все ще рідкісні. Лего та Пеллетье, у 1999 році, не виявили поведінкового впливу однорічної освітньої програми в Канаді, тоді як Юзелл та ін, у 2000 році, описують збільшення в батьківській компетентності можливостей виявлення екологічної проблеми, її оцінки та пошуку можливих рішень. Лемінг та Портер у 2004 році виявили підвищений рівень "комунікативної поведінки", про яку повідомляють самі, наприклад, участі в екологічних дискусіях з друзями та родиною та придбання книг про екологічні проблеми.

В ідеалі екологічна освіта повинна бути таким безперервним процесом навчання, який інтегрований у навчальну програму і починається, коли діти ще ходять у дитячий садок. Всеж є питання, навіщо починати екологічну освіту з малечку, якщо проходять роки, перш ніж діти виростуть і стануть політиками? Коли вони маленькі, дітей можна легше навчити поважати навколишнє середовище як спосіб життя. Оскільки вони залучаються до екологічних проблем, що стосуються їх найближчого оточення та світу за межами шкільних проектів, вони не лише засвоюватимуть та зберігатимуть інформацію, вони також засвоюватимуть цінності, пов'язані з турботою про навколишнє середовище та збереження наших ресурсів. Ще одна перевага полягає в тому, що діти мають надзвичайний вплив на своїх батьків і можуть використовувати знання та навички, отримані завдяки їхній участі в

Добавлено примечание ([125]): Родители-дети, исследования иностранцев

Добавлено примечание ([126]): Почему с самого детства

навчальному досвіді, щоб вплинути на ставлення та поведінку своїх батьків та інші члени громади. Сьогодні дітям потрібно засвоювати іншу інформацію, ніж їхні батьки чи бабусі та дідусі, оскільки кожне покоління відрізняється за типом освіти, яку діти повинні здобувати в школі. Багато факторів визначають навчальну програму, включаючи історію, соціальну політику, дослідження та сучасну ситуацію. Екологічна історія сьогодні набуває все більшої актуальності, оскільки навчальна програма відображає тенденції суспільства, очевидна необхідність практикувати діяльність, що сприяє сталому розвитку. Зараз інформація зростає настільки стрімко, що іноді знання дітей сучасніші, ніж знання батьків чи вчителів. Діти дізнаються інформацію про екологічні проблеми в засобах масової інформації. Характерною різницею є те що, екологічна освіта не була такою проблемою, коли їх батьки навчались у школі. Це пояснюється тим, що і екологія не була раніше настільки актуальним питанням, у зв'язку з тим, що екологічні проблеми тоді лише «набирали оборотів». Це підтверджується багатьма факторами, наприклад, поширеністю теми екології серед вчених або кількістю фінансування з боку держави (на прикладі України) (рис.1.1, 1.2).

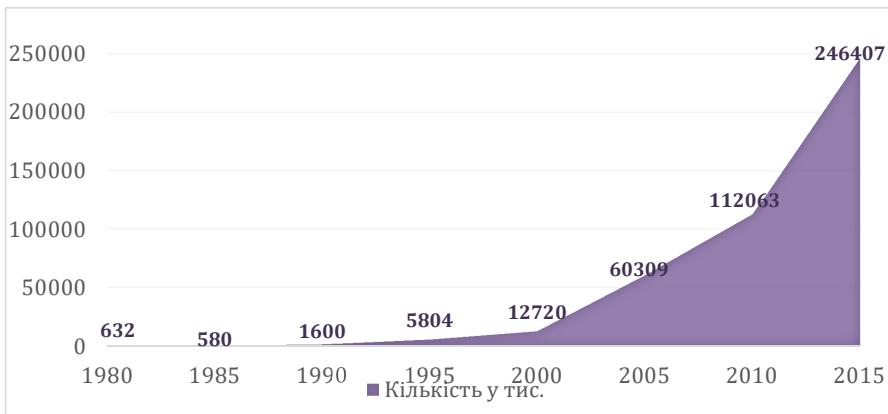

Рис.1.1. Кількість публікацій, книг, доповідей з екології за роками

Ця інформація була зібрана американськими вченими Сенкі К., Фурей А., Сіммонс, М., з метою виявлення динаміки популяризації екології як напрямлення серед людства [34].

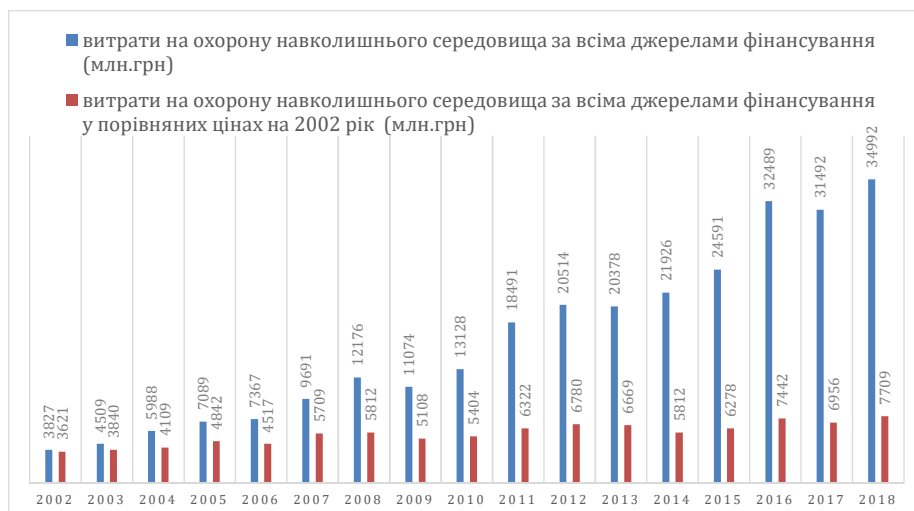

Рис.1.2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2002-2018 роках за всіма джерелами фінансування в Україні

Гістограма була створена за оперативними даними Міністерства фінансів України та державної служби статистики України [35]. З цього ми бачимо що, завдяки поширенню теми екології у світі та в Україні на даний час, є набагато більше джерел інформації з екології та проблем що її стосуються. Тобто, кожна людина, будь якого віку може без зайвих зусиль знайти та відкрити цю інформацію. Але, напевно не всі дорослі отримають освіту, необхідну для серйозних змін у поведінці та політиці навколишнього середовища, у вже сформованого покоління просто недостатньо вмотивованості та зацікавленості. Однак, залучаючи дітей до шкільних проєктів, що вимагають участі батьків та домашнього навчання, діти можуть стати агентами змін, ефективно впливаючи на ставлення та поведінку батьків щодо екологічних проблем.

Багато тенденцій в освіті сьогодні відображають необхідність зосереджувати увагу на навколишньому середовищі, вражаючи дітей потребою в чистому повітрі та воді, збереженні природних ресурсів та джерел енергії. Часто діти та дорослі сприймають наші ресурси як належне. Екологічна освіта повинна бути інтегрована в навчальну програму так, щоб це було видно у щоденній діяльності, а діти засвоювали цінності та брали участь у екологічній поведінці як способі життя.

Активне залучення дітей до вирішення місцевих екологічних проблем спонукає їх до активності на більш глобальному рівні. Праця Еванс, Гілл і Маршант досліджувало непрямої вплив екологічного виховання в школах на ставлення батьків до навколишнього середовища. Анкета до виховання, яка охоплювала транспорт, побутові відходи та переробку, енергію та навколишнє середовище, показала, що діти, як видається, краще інформовані про екологічні проблеми, ніж їхні батьки. Після участі в різних заходах, інтерв'юери повідомляли, що діти опосередковано впливали на своїх батьків на переробку в результаті участі в екологічній програмі. Дослідники також дійшли висновку, що корисно брати додому проекти, в яких школярі залучають батьків та інших. Подібне дослідження, проведене Лемінгом було розроблене, щоб визначити, чи змінилося ставлення до навколишнього середовища та знання дітей, які брали участь у природоохоронних заходах, у порівнянні з не учасниками та чи впливали діти, які брали участь, у ставленні та знаннях батьків щодо навколишнього середовища. Дослідники зосередились на наслідках розширення програми на більш тривалий час та розширення вікових груп учасників. Вони використовували попередні та післятестові тести для вимірювання ставлення та знань у шести субдоменах; тварини, енергія, забруднення, переробка, вода та загальні питання. Батьки учасників повідомили, що вони продемонстрували більші зміни у турботі про навколишнє середовище, у зміні поведінки та розмовах зі своїми дітьми про екологічні проблеми.

Дослідження, призначене для того, щоб побачити, як діти вивчають та зберігають принципи збереження та чи передають їх своїм батькам, використовувало попередні та післятестові тести до та після одномісячного курсу екологічної освіти в Коста-Ріці. Дослідники виявили, що батьки вчилися у дітей, і обидві групи передавали інформацію про курси сусідам, що призводило до збільшення рівня навчання в громаді [36].

Це дослідження вивчає питання необхідності позашкільної екологічної освіти на прикладі фокус групи дітей що відвідують розвивальний дитячий денний центр. Будь яка екологічна програма створюється під місцевість у якій буде використовуватись, згідно актуальним локальним та регіональним проблемам що потребують уваги та вирішення. Через це було прийняте рішення створити екологічний курс освіти спрямований на дітей молодших класів, відповідно до місцевих екологічних проблем які потребують вирішення. З використанням прикладу екологічної освіти як зарубіжного досвіду, так і вітчизняного. Першим кроком до цього повинне буде підвищення еко-свідомості кожної окремої особистості.

Висновки до розділу 1

Підводячи ітоги першого розділу, можемо зробити такі висновки:

1. Визначено, що питанням екологічної освіти займається велика кількість науковців, вони дають дещо відрізняючіся поняття. Проаналізувавши їх стає зрозуміло що, екологічна освіта – це безперервний процес, який дозволяє проводити формування екологічного світогляду, культури та моральної відповідальності за зміну навколишнього природного середовища у різних груп населення та суспільства в цілому. Історичним походження ця сфера відходить до 1960-х років, коли людство почало усвідомлювати загрози деградації навколишнього середовища. Наразі екологічна освіта є, не докінця сформованою, бо сама її структура дуже

розгалужена, причиною цьому є підстроювання під індивідуальний менталітет та локальні екологічні проблеми.

2. Наведено та проаналізовано методи впровадження та самого процесу екологічного виховання. Система екологічної освіти шукає якими саме методами можна досягти екологічної грамотності населення та їх еко-свідомості. Сфера екологічного виховання дуже багатогранна та міждисциплінарна, тому використовує великий спектр методів, загалом їх можна поділити на прямі та не прямі методи навчання. Важливими факторами при обранні відповідних методів навчання є: спрямованість на гострі екологічні питання держави, регіону чи міста, ознайомлення з корисними локальними місцями за для ефективного впровадження інтенсивних методів викладання та обов'язкове врахування соціального, психологічного та культурного аспектів місця введення екологічних програм.

3. Розглянуто, взаємозв'язок зростання масштабу екологічних проблем та рівня еко-свідомості населення. У своїй більшості безграмотна, нераціональна діяльність людей, призвела до порушення екологічної рівноваги не тільки на локальному рівні але і на міжнародному. Тобто, екологічні проблеми зростають через егоїстичне, несвідоме та у деяких випадках паразитичне ставлення людства до природи. Це можна змінити, помінявши ставлення людей до оточуючого середовища на локальному рівні і з часом на державному. Виявлено що, еко-свідомість проходить свою основну стадію становлення у дитячі роки, тому так важливо починати екологічну освіту з раннього віку. Також, важливою причиною є доказаний вплив дитини на батьків та їх рівень еко-свідомості, після проходження екологічних програм.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ ПІДВИШЕННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗАВДЯКИ ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ, НА ПРИКЛАДАХ УКРАЇНИ ТА ЕС

2.1. Сучасний стан та перспективи розвитку шкільної та позашкільної екологічної освіти в Україні

Багато дослідників вважають, що протилежні погляди та цілі екологічного виховання роблять його вдосконалим, оскільки воно включає в себе цілий ряд дисциплін, що забезпечують гнучку динаміку, здатну протистояти та приймати зміни, а також вводити та заохочувати нові ідеї. Ця гнучкість дозволяє викладачам адаптувати свої навчальні програми до тих, кого вони обрали цільовою аудиторією. Тому викладачам не слід надмірно турбуватися про те, що є основною темою чи конкретною метою екологічного виховання, у загально прийнятому розумінні, а натомість розробляти програми, орієнтовані на зростаючу турботу про навколишнє середовище та сприяння поведінці навколишнього середовища, виходячи з потреб своїх учнів. Два найважливіші аспекти, про які слід пам'ятати при розробці програм екологічного виховання для цільових аудиторій - це вік та місцезнаходження.

Як зазначено у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»: «Освіта в інтересах збалансованого (сталого) розвитку - дасть можливість створити методологічні основи та запровадити постійну екологічну освіту. Комплексну екологічну освіту та освіту підростаючого покоління слід розвивати швидше, підтримуючи діяльність позашкільних навчальних закладів, екологічних та натуралістичних центрів, природних зон дитячих та юнацьких центрів та відповідних громадських організацій». Тобто, навіть на державному рівні розуміють необхідність розповсюдження екологічної освіти не тільки у школах, але також потрібно робити акцент на позашкільні навчальні заклади,

Добавлено примечание ([127]): Аналіз ЗУ «про стратегію 2030»

екологічні та натуралістичні центри. Тому що, такий важливий аспект як екологія, повинен як і природа оточувати з усіх сторін, щоб люди мали поняття про важливість цього.

Також, у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» екологічна освіта згадується ще як одна з важливих проблем України, що потребує вирішення, як одна з цілей сталого розвитку України та як одне з стратегічних завдань. Стратегічна значимість поширення еко свідомості сформульована у Законі так: «Значне підвищення рівня екологічної освіти, виховання та освіти громадян України створить умови для впровадження в повсякденне життя моделей стійкого споживання, їх ролі у запобіганні забрудненню та моніторингу навколишнього середовища, сталому використанні природних ресурсів та відновленні природно-ресурсного потенціалу України» [37].

Освітня концепція в Україні повинна враховувати безпрецедентний інтегративний характер екології та зосереджуватись на вивченні сфери прямих людських інтересів. Формування цих знань залежить від певного ставлення людини до навколишнього середовища, тобто не тільки від знань і розуміння, а й від освіти. Від цих знань залежить існування людства та всієї планети Земля. З метою підвищення культури громадян України у спілкуванні з природою, екологічні навчальні курси мають велике національне значення у складний перехідний період, оскільки вони призначені для сприяння вирішенню важливих соціально-економічних, екологічних, економічних та геополітичних проблем.

Аналіз тенденцій глобальних, регіональних та місцевих змін у природних екосистемах та біосфері в цілому показує, що існує гостра необхідність у підготовці студентів до отримання глибоких екологічних знань та культури спілкування з природою, необхідних навичок управління навколишнім середовищем та «озеленити» майже всі дисципліни.

Тому курс екології та екологічної етики зараз займає належне місце серед найважливіших та фундаментальних дисциплін. Навчальна програма,

Добавлено примечание ([128]): Чому необхідно розвив ЕВ в Україні

рекомендована Міністерством освіти і науки для курсу, враховує сучасні вимоги до рівня екологічних знань та наявності основних екологічних аспектів.

У наш час надвисокі трансформації середовища існування мають великі масштаби, і не завжди передбачувані, рівень екологічної освіти, виховання та культури населення визначає не тільки природу держави, а й умови економічного процвітання та здоров'я націй. Завдяки цьому в економічному розвитку країн, де екологічна культура, що визначає рівень екологічної безпеки, знаходиться під постійним державним контролем і залишається в рангу громадського порядку, населення вказує на набагато менш стресові ситуації, ніж у регіонах зі слабким екологічним контролем. Завдяки економічно розвиненим країнам, де екологічна культура, що визначає рівень екологічної безпеки, перебуває під постійним державним контролем і класифікується як суспільний порядок, населення набагато менше напружене, ніж у регіонах зі слабким екологічним контролем. Найважливішими завданнями екологічної освіти є оптимізація взаємодії між суспільством та природою та розвиток навичок активного та цілеспрямованого використання екологічних знань. Це завдання впливає на всі рівні освіти і має вирішуватися суспільством в цілому [38].

З другої половини 1970-х років екологічна освіта в Україні була обов'язковою. Спочатку був епізодичний факультатив, який в основному був присвячений охороні природи. Після Тбіліської конференції під егідою ООН (1988) викладання стало більш систематичним. Після розмови про важливість екологічної освіти те, що насправді було принциповим, залишилось непоміченим: парадигма екологічної освіти змінилася. Спочатку метою було створити психологічний орієнтир для раціонального використання природи та охорони природи загалом. Зараз мова йде про формування екологічної свідомості, культури та етики. Тобто на зміну прагматиці прийшли ідеологічні цінності.

Добавлено примечание ([129]): Історія ЕО в Україні

На сьогодні в екологічній освіті існують різні тенденції щодо пріоритетності формування певних підструктур екологічної свідомості. Відповідно до стратегічних орієнтацій в екологічній освіті існує три основних підходи до проблеми змісту екологічної освіти. Перший підхід стосується формування екологічних ідей. Для дитини сьогодні практично не існує концептуальної та змістовної системи екологічного виховання, за винятком кількох предметів. Другий підхід - формування ставлення до природи. Вибирається така екологічна інформація та діяльність, що стосується взаємозв'язку суб'єкта з природою. Третій підхід стосується формування технологій взаємодії з природою. Екологічна освіта є частиною освітньої практики з середини 1980-х, але без позитивних наслідків. Основна причина полягає в тому, що в 80-х роках у центрі уваги була екологічна освіта. Гербартична педагогіка, заснована на принципі педагогічної підготовки. Діти вбирають екологічну інформацію, екологічні знання, але екологічної культури не виникає. Як результат, ми маємо екологічно свідому та екологічно неосвічену людину, яка має екологічні знання та має перевагу екологічного вандалізму.

За останні 15 - 20 років питання екологічної освіти та виховання зі сфери дискусій про правомірність екологічної освіти змістилося в площину її практичної реалізації. Ця обставина значно впливає на педагогіку і сучасну систему освіти. Зокрема, робиться спроба педагогічного осмислення ключових для сучасної екології категорій – свідомості, моралі, етики, культури та інших понять, правомірність існування яких ще недавно рішуче заперечувалася, як таких, що нібито стоять над мораллю суспільства, а людину ставлять у позицію сліпого поклоніння перед природою, тоді як справжнім завданням екологічної освіти, на думку ідеологів освіти, слід було вважати «наукове обґрунтування перебудови біосфери в інтересах людини» [39].

Розглядаючи державні навчальні програми з екології, була виявлена спрямованість на формування екологічної свідомості у дітей та студентів, на раціональне використання природних ресурсів, кількість і якість яких щорічно

Добавлено примечание ([130]): Останні рока

зменшується. Аналіз нормативних документів, та інші, вказує на те, що проблема екологічної освіти є надзвичайно актуальною. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що стосуються проблеми екологічної освіти в Україні, на сьогодні ще недостатньо висвітлені науково-теоретичні засади екологічної освіти, відсутній системно-структурний аналіз теорії і практики екологічної освіти у вищих навчальних закладах країни.

Сучасна екологічна освіта є системна складова національної системи освіти, яка функціонує на підставі чинного законодавства про освіту та Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, схваленої Указом Президента. Характерною рисою сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію взаємодії суспільства і природи, розв'язання екологічних проблем та сталий розвиток суспільства.

Як зазначається у Концепції екологічної освіти України: «Екологічна освіта як цілісне культурне явище, яке включає процеси освіти, виховання, розвитку особистості, має бути спрямована на формування екологічної культури як частини системи національної та громадської освіти всіх груп населення України (у тому числі через екологічну освіту через громадські екологічні організації), екологізацію дисциплін та навчальних програм, а також на професійне екологічне навчання через базову екологічну освіту».

Діти сприймають наше середовище як середовище проживання, яке слід охороняти, і тому фокус зусиль повинен бути більш орієнтованим на дитину. Завданням ЕЕ та, зрештою, педагогіки навколишнього середовища є забезпечення життєвого та навчального простору для дітей, де діти мають позитивний досвід з природою.

Відповідно до Концепції екологічної освіти України, екологічна освіта повинна охоплювати всі вікові, професійні та соціальні версти населення, і ґрунтуватися на принципах які зазначені на рис 2.1.

Добавлено примечание ([131]): Принципи ЕО

Рис. 2.1. Принципи Екологічної освіти згідно до Концепції екологічної освіти України

1. Забезпечують умови формування екологічної культури між окремими ланками освіти, єдність формальної і неформальної освіти.

2. Сприяє поглибленому розумінню екологічних проблем на різних рівнях; конкретність та об'єктивність знань, умінь та навичок; поєднання високопрофесійних екологічних знань з високоморальними цінностями.

3. Міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення, що передбачає логічне поєднання й поглиблення системних природних знань.

Сучасна екологічна освіта, що включає в себе безперервний комплексний процес формування екологічного світогляду, екологічної свідомості та культури всіх верств населення в цілому. Таким чином екологічна освіта – це сукупність екологічних знань, екологічного виховання, екологічного світогляду, екологічної етики, екологічної культури що дає можливість підготовки кадрів у галузі екологічної освіти [40].

Попри те, що в цілому в Україні екологічна освіта зрозуміла, її цілі та завдання, важливість для сталого розвитку держави, суспільства й окремої людини організація потребує корінних змін. Особливу увагу, необхідно звернути на діяльність громадських організацій природоохоронного спрямування, які є вагомим чинником дієвої державної екологічної політики

Добавлено примечание ([132]): Теория как бi есть, практики как бi нет.

та їх залучення для розв'язання як екологічних проблем в цілому, так і проблем екологічної освіти, передбачає діяльність громадських організацій природоохоронного спрямування зокрема.

Вирішення екологічних проблем можливе лише за умови поєднання зусиль влади, громадських організацій та навчальних закладів. Система екологічної освіти та виховання впроваджується в Україні за двома ланками: формальна та неформальна освіта. Кожна з ланок включає різні компоненти, що зазначено на рис.2.2. Однак система екологічної освіти в Україні залишається роздробленою та неефективною.

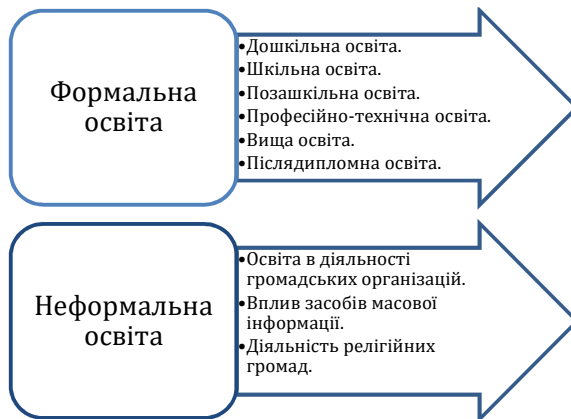

Рис. 2.2. Напрями екологічної освіти в Україні

У школах та позашкільних організаціях існують творчі об'єднання учнів в екологічному та природоохоронному напрямку. Форми їх діяльності різні. Це гуртки екологів та юних друзів природи, гуртки «блакитних» та «зелених патрулів», а також шкільні університети «природи», лекційні зали, клуби, кіноклуби. Виникли нові творчі об'єднання школярів за інтересами - «екологічні розвідники», «друзі лісу», «країна чудес природи», «творча лабораторія природи», «екологічне товариство», «пошуково-експедиційний відділ», «екологічна студія».

Добавлено примечание ([133]): Початок про ГО

Сьогодні, на жаль жодна громадська організація не може в повній мірі взяти на себе виконання функцій, типових для громадської екологічної організації таких як: просвітницька робота, конструктивна опозиція для урядових структур, «полігон» для відпрацювання нових ідей, механізмів, рішень. Досі відсутній механізм взаємодії громадських організацій і владних структур у розв'язання екологічних проблем, що значно знижує активність громадських ініціатив.

Громадські об'єднання можуть ефективно здійснювати екологізацію культурно-освітнього простору молоді шляхом організації навчальних курсів, тренінгів, майстерень за індивідуально-творчими потребами із включенням в освітню програму екологічного компоненту, що дозволить формувати еколого орієнтовану свідомість і діяльність. Еколого-просвітницька робота з молоддю є одним із напрямків роботи громадських екологічних організацій. Учені визначають «екологічне просвітництво» як діяльність, спрямовану на поширення концепції охорони природи, екологічних знань серед населення, вироблення у громадян цінностей з метою пробудження в них здатності та прагнення до розуміння, оцінки взаємин людини та навколишнього середовища [41].

У суспільстві 21 століття існує соціальний рух, особливо молоді та дітей, успішна система формування самоорганізованої особистості, людини з високою соціальною активністю та громадянською відповідальністю.

Україна має добре розвинену інфраструктуру громадських організацій, найбільші та найактивніші з них зазначені на рис 2.3. Ця структура може створити для них сприятливі умови, сформувати національну систему управління громадським середовищем.

Громадські організації на даний час відносяться до найефективніших важелів екологічної просвітницької роботи. Вони займають такі ніші як: лекції, тренінги, акції, інтернет-простір, радіо, газети, брошури, книги.

Рис. 2.3. Найвпливовіші громадські організації України

За допомогою спеціальних програм у кожній дії відбувається взаємне навчання, щоб діти мали не лише можливість підвищити рівень обізнаності в галузі екології, не лише сформувати власний екологічний світогляд, а й спробувати свої сили бути лідерами в колективі. НУО застосовують системний підхід - вони поєднують екологічну освіту з практичною роботою, новою освітньо-розвивальною діяльністю, науково-практичною роботою дітей, запровадженням самоврядування та розвитку лідерства. Представники екологічних неурядових організацій в Україні працюють над розробкою та впровадженням позашкільних екологічних освітніх та навчальних програм, популяризуючи екологічні знання, розробляючи спеціальні екологічні навчальні курси, курси, вправи та еко-ігри. Однак цінний досвід, отриманий неурядовими організаціями в екологічному секторі з позашкільною екологічною освітою, недостатньо використовується або ігнорується нашими державними органами [42].

Варто зазначити, що Інтернет-простір досить ефективно використовується для розповсюдження екологічних інформаційно-просвітницьких матеріалів. Наприклад, залучення молоді до поширення повідомлень у екологічних блогах/платформах, групах екологічних громадських організацій у соціальних мережах є оперативним і дієвим способом донесення інформації до громадськості, що полегшує реалізацію еколого-просвітницької діяльності. Інтернет-технології виявилися дуже затребуваними, успішними та ефективними для екологічних організацій для інформування, мотивації та організації громадян на активні кроки в екологічних кампаніях. Як зазначає Катнер: «Використання Інтернет-технологій активістами екологічної справедливості вже виявилось ефективним при доступі, використанні, розповсюдженні та створенні інформаційних ресурсів». Лондонська газета The Times повідомляла в 2006 році, що «інтернет-кампанія екологів змусила чотири компанії скинути свої частки в найбільшому китобійному флоті Японії», просуваючи бойкот, в результаті якого компанії втрачали контракти та прибуток [43].

Добавлено примечание ((134)): Интернет для ЕС

2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку шкільної та позашкільної екологічної освіти в ЕС

Роль освіти в екологічній політиці була чітко визначена в резолюції 1988 р., де зазначено, що метою екологічної освіти є підвищення обізнаності громадськості про проблеми в цій галузі та можливі шляхи їх вирішення. Покладання фундаментального каменю для всебічної, поінформованої та активної участі людини в охороні навколишнього середовища та дбайливому та раціональному використанні природних ресурсів. У 1993 р. Європейський Парламент схвалив цей підхід у резолюції, в якій закликав: «Інтеграція екологічного виміру у всі аспекти освіти на всіх рівнях та ацент на ключовій ролі шкіл та їх вчителів в інформаційній та освітній діяльності стали важливими компонентами, що доповнюють законодавство та ринкові

інструменти маючи за мету, зміни в поведінці та рухах громади, що завдають шкоди довкіллю та цілісній стійкості [44].

У всіх країнах основна увага була приділена навчальній програмі, яка впроваджена або впроваджується. У всіх країнах ЄС компетентні органи, як правило, Міністерство освіти, підготували документи, що містять детальну інформацію про зміст навчальної програми, де екологічний аспект широко обговорюється. Як приклад екологічної освіти в Європейському Союзі ми можемо проаналізувати ступінь впровадження та діяльність, яка відбувається в початкових та середніх школах Іспанії та Німеччини.

В Іспанії є три загальні цілі навчання дітей молодшого шкільного віку, пов'язані з екологічним вихованням: спільна робота у плануванні та проведенні групових заходів, прийняття норм і правил, демократично встановлених для узгодження цілей та інтересів інших членів групи; дотримання різних точок зору; розуміння та встановлення зв'язку між фактами та явищами у природному та соціальному середовищі; активно сприяння можливому захисту, збереженню та поліпшенню довкілля; поширення знань про культурну спадщину, мотивація до участі у її збереженні та вдосконаленні, повага культурного та мовного різноманіття, сприяння розвитку інтересу та поваги до здійснення цього права [45].

Приклади проектної роботи учнів середніх шкіл у різних регіонах:

1. В Андалусії в рамках програми екологічної освіти "СЕЛО" (за підтримки Ради з питань науки і освіти та Ради з питань навколишнього середовища) проводились кампанії для участі у школах "Рости своє дерево", які постачають дерева та саджанці для шкіл-учасниць " подбайте про нашу прибережну кампанію », яка включає спостереження та збір даних із вибраних прибережних районів, а також« кампанію еко аудиту».

2. На Канарських островах було проведено низку заходів з екологічної освіти, включаючи «Врятуй наші ущелини» на основі досліджень та спостережень, семінарів та практичних заходів, таких як збір та сортування сміття.

3. У Ріозі проект Центру сталого навчання, Спільне підприємство з питань туризму та навколишнього середовища, Екологічна рада та Рада з питань освіти, культури, молоді та спорту підтримують шкільні заходи, такі як ляльковий театр, щорічний захід, в якому беруть участь діти та учні початкових класів показує ляльковий театр про відходи та утилізацію [46].

У Німеччині екологічна освіта є обов'язковою для всіх учнів початкових класів за змістом існуючих предметів. Школи починають екологічну освіту з повсякденного досвіду учнів у своїй місцевості. Під час екскурсії студенти можуть пов'язати таке середовище з емоційним змістом. Навчальний досвід був зосереджений на таких діях, як планування шкільних будівель, дитячих майданчиків та шкільного життя.

Зокрема, студенти повинні набувати базових знань, мати позитивний досвід з природою та пропонувати можливості для розвитку чуйності до довкілля та доброзичливої поведінки.

Екологічна освіта є одним із шести міждисциплінарних предметів, які викладаються в шкільній системі. Учні загальноосвітніх шкіл беруть участь у місцевих ініціативах, налагоджуючи зв'язки з місцевими органами, які беруть участь в управлінні навколишнім середовищем (наприклад, лісове господарство, садівництво, сільське господарство тощо) та охороні навколишнього середовища. Проекти включають поліпшення шкільного середовища, будівництво та планування дитячих майданчиків тощо або вжиття заходів щодо захисту видів [47]. З розглянутих прикладів можна зробити висновок, що екологічна освіта - це не просто сухе запам'ятовування теоретичного матеріалу. Важливим фактором формування екологічної свідомості є емоційна участь.

Дослідження екологічних явищ стає все більшою особливістю навчальних планів у всіх країнах ЄС та у всьому світі. Але є різниця у розумінні та впровадженні екологічної освіти. Існують виняткові відмінності у розумінні та реалізації екологічної освіти між Європою та Скандинавією. Цікаво спостерігати, що в межах Європейського Союзу існують різні освітні

системи для Європи та Скандинавії. Їхня освітня система дуже часто використовується у Швеції, яка відома своєю «шведською моделлю», а решта Європи передбачає просто, решту іншого. З цієї причини важливо отримати огляд того, як використовують дві країни-члени ЄС, такі як Німеччина як країна в Центральній Європі та Швеція, як Скандинавська країна Європи, які географічно розташовані близько одна від одної, але мають власні освітні системи. Далі буде коротко проаналізовано освітню систему обох країн загалом, і основна увага зосереджена на впровадженні екологічної освіти в початковій школі. В останні роки викладачі в Європі та Скандинавії наголошували на необхідності підвищувати рівень екологічної свідомості серед молоді [48].

Усі діти та молодь Швеції мають рівний доступ до освіти в державній школі, незалежно від місця проживання та їх соціальних та фінансових умов. Навчання в кожній школі однакове по всій країні. Усі школи є школами спільного навчання. Шведська освітня система має однакову структуру, оскільки Національне агентство з питань освіти є центральним органом шкільної системи. Що стосується адміністрування освітньої системи на місцевому рівні, кожен муніципалітет відіграє важливу роль у її впровадженні. Тому кожен муніципалітет зобов'язаний визначити загальні цілі шкільних планів. Шведська початкова школа, обов'язкова освіта триває 9 років, безкоштовно і зазвичай починається, коли дитині виповниться сім років, і закінчується для них, коли їм виповниться 16 років. Після завершення "Grundskolan" студенти приступають до старшої середньої школи, «Гімназії».

Усі програми складаються з 8 основних предметів: англійської мови, мистецтва, фізичного та медичного виховання, математики, природничих наук, громадянської науки, шведської та релігійної освіти. Примітна різниця в предметах між Швецією та Німеччиною полягає в тому, що Швеція викладає релігійну освіту, але не викладає етичну освіту як власну тему, тоді як Німеччина дає можливість викладати обидві. Перш ніж зосередитись на впровадженні екологічної освіти буде надано загальний огляд організації,

навчального плану, навчального року, оцінок та фінансування в початкових школах. Це необхідно для одержання цілісного погляду, оскільки завдяки цьому можна краще зрозуміти освітню систему і нарешті, пояснити де починається та закінчується впровадження екологічної освіти в школах. Він потребує міждисциплінарної та цілісної перевірки, і разом з цим необхідно також отримати повну інформацію стосовно освітньої системи [49].

Школи мають розклад, розрахований на 60 хвилин, тобто час викладання в початковій школі. Розклад складається з шести розділів: базові предмети (шведська, англійська та математика), практичні заняття та естетика, соціальні та природничі науки, курси за вибором мови та особисті курси за вибором для студентів. Школи працюють без встановленого розкладу часу для кожного відділення або секції. Підготовлені центральним органом тести по базовим предметам призначені для всіх учнів державних шкіл наприкінці обов'язкової школи. Центральні іспити з тих самих предметів здаються добровільно наприкінці 5-го навчального року. Розклад дозволяє школам розвивати власний профіль. Із загальної кількості гарантованих годин 600 годин - на факультативи. Ці години використовуються з певними обмеженнями для викладання з одного або декількох предметів.

Загалом студенти вивчають екологічне виховання з предметів, орієнтованих на природничі науки та предметів, орієнтованих на суспільствознавство у обов'язкових школах Швеції. Природничі науки складається з біології, фізики, хімії та технологій у більш широкому розумінні. Суспільствознавство складається з географії, історії, релігії та громадянської справи. Відповідно до розкладу часу для кожного предмета, суспільствознавство займає 885 годин і природничі науки - 800 годин із загального часу викладання [50]. У новій навчальній програмі, окрім природничі науки і суспільствознавство, студенти мають більше часу на вибір у порівнянні зі старою системою. Як результат, викладачі мають свободу у вирішенні питань міждисциплінарного викладання та проектної роботи. Екологічне виховання в обов'язкових школах впроваджується в комплексне

вивчення та спеціальну діяльність і проводиться протягом 6 або 7 годин на тиждень. Також зазначається, що екологічне виховання у Швеції наголошує на емпіричній діяльності, такі як польові роботи та лабораторні роботи. У багатьох закладах на екологічне виховання призначаються професійні керівники, які проводять курси інструктажів та семінари.

У Швеції мережа екологічне виховання добре організовується завдяки співпраці між різними установами та асоціаціями, які враховують відповідний навчальний вік дітей. У Швеції існує формальна та неформальна екологічна освіта. «Право кожного» - традиційне право публічного доступу в Швеції та частина формальної освіти. Це «право кожного» дозволяє кожному, включаючи туристів, вільно пересуватися лісами та полями. Крім того, кожному дозволено збирати ягоди, гриби та незахищені квіти, або можуть розпалювати вогнища та табори протягом ночі без дозволу. Значення «права кожного» було знову визнано на початку 20 століття, коли відпочинок на природі став популярним. У «Праві кожного» люди також мають обов'язки захищати природу. Наприклад, забороняється пошкоджувати дерева або кущі, що ростуть, брати яйця чи гнізда птахів або смітити. Слід зазначити, що люди мають як право, так і обов'язок. Для захисту природи найкращим способом є на першому етапі ознайомлення з природою з власними прикладами і, нарешті, з'являється радість перебувати на природі, діти глибше пов'язуються з природою і розвиваються, щоб піклуватися про природу. Цей простий процес показує, що в першу чергу екологічне виховання базується на досвіді, і навчальна програма в Швеції також зосереджується на цьому [51].

Навчальний гурток - є прикладом для неформальної освітньої групи, яка реалізує екологічну освіту. Зазвичай від 5 до 20 людей, які регулярно збираються для вивчення певних предметів. Середній навчальний гурток проводить від 8 до 10 зустрічей, які тривають приблизно 30 годин. Кожна група сама вирішує і розробляє спосіб ведення її роботи. У кожного з них є керівник гуртка, роль якого полягає не в навчанні, а в управлінні. Це унікальний і традиційний навчальний метод, який має 100-річну історію у

Швеції. Ці організації відповідають за культурні проекти або семінари, що стосуються екологічної освіти [53]. Навчальний гурток пропонує, наприклад, такі заходи, як «Тварини та природа» та «Програми з дітьми». Останнім часом «Лісова чарівність» стає популярним серед дошкільнят як навчальна діяльність на відкритому повітрі. Цю діяльність розпочали пан Геста Фром та пані Стіна Йоханссон приблизно 40 років тому. Історія складалася з 4 фей; а саме Лісова фея «Муль», озерна фея «Росиця», гірська фея «Фаиль Фина» та космічна фея «Нова». Ці чотири персонажі зображують природні обстановки навколо дітей, реалізують їх як у реальному, так і у фантастичному світі. Це розглядається як одна з розвідницьких дій із феями як персонажами. Група досліджує ліс кілька разів на тиждень [52].

Метою екологічної освіти в рамках екологічної політики Швеції є створення суспільства, де теперішні та майбутні покоління можуть жити в гарантовано доброму середовищі. «Найважливішими підцілями є збереження та підвищення якості навколишнього середовища, запобігання деградації навколишнього середовища, відновлення пошкодженого навколишнього середовища та полегшення можливостей для відпочинку» (Рада міністрів Північних країн, 1977). Для досягнення цих цілей найважливішими елементами є законодавство, дослідження, планування та освіта. Екологічна освіта в шведських початкових школах була впроваджена багато років тому. Розпочинаючи з 1960-х років з основним акцентом на забруднення та захист тваринного і рослинного світу.

Починаючи з 1996 року, усі шведські комуни беруть участь у заходах «Місцевої програми порядку денного 21 століття». Цю діяльність організовує національний комітет Порядку денного 21 століття. Кожне муніципалітет має невеликий офіс, який займається діяльністю Порядку денного 21 століття. Крім того, цей офіс безпосередньо пов'язаний з Агентством з охорони навколишнього середовища. Функціонуючи як команда, ці групи досягають своєї мети щодо використання Порядку денного 21, як компанії, політичні

партії та навчальні кола. Діти беруть участь у різних заходах, організованих за програмами Місцевого порядку денного 21 [53].

Нарешті, екологічне виховання у Швеції підсумовується тим, що діти рано засвоюють екологічну обізнаність, починаючи поза школою в дошкільному віці і продовжують навчатися в обов'язковій школі. Екологічне виховання - це більше, ніж просто встановлений графік і втручається у звичайне повсякденне життя, що описується вище формальної освіти. Поточний приклад екологічної обізнаності в освіті, шведський уряд доручив Університету Готланда побудувати Шведський міжнародний центр освіти для сталого розвитку (SWEDESD). Центр підтримується Sida (Шведське агентство з міжнародного співробітництва в галузі розвитку). Місія Центру полягає у сприянні та підтримці освіти та навчання у галузі сталого розвитку. Діяльність поступово розвивається у тісній співпраці з національними та регіональними партіями країни-учасниці [54].

Німецька освітня система перебуває у віданні міністерств відповідних федеральних земель ("Länder"). Студенти закінчують початкову школу після четвертого-шостого класу, а потім отримують рекомендації щодо аспірантури. Яка школа із тристоронньої шкільної системи отримує рекомендації, залежить насамперед від оцінок учнів. У школі розпочато, із запровадженням національних стандартів освіти та створенням Інституту якості освіти, зміна парадигми з точки зору результатів управління освітньою системою. У червні 2006 року "Конференція міністрів освіти" (КМК) прийняла загальну стратегію моніторингу освіти. За законодавство та адміністрування освітою відповідає "Бундесландер" (федеральні землі). Тому кожен "Бундесланд" відповідає за власні навчальні процеси [55]. Освіта у Німеччині поділяється на: початкову область, первинний сектор, середній рівень, вищий сектор та сферу підготовки.

Важливо зазначити, що в системі освіти в Німеччині існують регіональні відмінності. На структуру шкіл кожної федеральної землі певною мірою впливають різні історичні та політичні ситуації. Наприклад, християнські

демократи, які утримували владу переважно в південних штатах, твердо ідентифікуються з традиційними шкільними формами, тоді як соціал-демократи заохочували шкільну реформу як засіб збільшення рівності освітніх можливостей. В результаті багато аспектів шкільного навчання в центральних та північних районах Німеччини відрізняються від тих, що існують у південно-німецьких землях. Незважаючи на той факт, що всі штати мають в основному однакову структуру освіти та основну навчальну програму, провінції дотримуються єдиних вимог [56].

Первинний сектор включає початкову школу з класами від одного до чотирьох (але один до шести у федеральних землях Берлін та Бранденбург). До початкової школи ходять дівчата та хлопці разом. Освіта адаптована за змістом та формою до індивідуальних навчальних здібностей та можливостей учнів. Основна мета - дати учням основи для подальшої освіти та навичок навчання протягом усього життя. Студенти оцінюються за їх розумовими та соціальними навичками. Звичайне шкільне харчування та шкільний транспорт платні. Тижневий час викладання в початкових школах коливається приблизно від 20 годин на тиждень у перший рік, до 27 годин на тиждень у четвертому році. Заняття зазвичай триває 45 хвилин. Навчальний рік починається і закінчується влітку. Загальна тривалість шкільних канікул становить 75 днів, плюс близько 10 законних та релігійних свят. Заняття зазвичай проводяться з понеділка по п'ятницю вранці. У перші два роки викладання в основному здійснюється за призначенням класного керівника в початковій школі. На третьому році дітей все частіше навчають викладачі-спеціалісти, щоб підготувати їх до переходу до середньої школи.

Екологічні проблеми включені до німецьких навчальних програм із середини 70-х років. Тим не менш, у 80-х роках КМК все ще вказував, що концепції викладання потребують більшої уваги в тематичних, мультидисциплінарних та майбутніх термінах, що пов'язані із ситуацією та діями [57].

Курс «Місцева історія та географія» відіграє важливу роль в екологічній освіті в початкових школах та допомагає дітям розкрити своє життя. Курс «Місцева історія та географія» включає технічні, природні та соціальні явища та їх взаємозв'язок між собою. Відповідно, змістова структура цього предмета визначається реальністю життя кожної дитини. Отже, до цієї програми входять: вплив людини на навколишнє середовище; екологічні кризи, такі як Чорнобиль, вирубка лісів, що впливають на індивідуальну реальність та якість життя; екологічна криза, яка зараз спостерігається у всьому світі, що призводить до скептицизму щодо майбутнього життя або страху перед майбутнім.

З цієї причини та для вирішення екологічних проблем екологічна освіта має важливий елемент в предметі «Місцева історія та географія» у початкових школах і далі. Екологічна освіта як основне навчання, яке взаємодіє з природним та соціальним середовищем, там для життєвих процесів загалом і особливо існування людини неможливо без навколишнього середовища та його природних ресурсів [58].

70-ті створили попит на здатність допомагати кожній людині мати справу з навколишнім середовищем шляхом проектування освіти та професійної кваліфікації. Це призвело до формування різних концепцій (наукових та соціальних концепцій) із систематичним та професійним змістом, структурованим спрямуванням.

Наукові концепції з акцентом. В рамках цієї концепції навчання вчителі допомагають у: інтересах, ставленні та усвідомленні естетичного розвитку; сприйнятті, аналізі та систематизації спостережень; тренування основних ідей та логічного мислення; питання та експерименти з метою пошуку відповідей; набуття знань та оволодіння навичками.

Концепції соціальних наук з акцентом. В основному існує ситуаційний підхід, де вимога полягає у допомозі студентам впоратися з екологічними вимогами. Тут основна увага в навчанні більше приділяється сучасним умовам життя дітей. Відповідно, ситуативний підхід спрямовував викладання на

реальні проблеми, уявлення та переживання. Крім того, способи тлумачення цих нових питань та проблем базуються на професійних посиланнях. Відбір змісту базується на уявленнях про пряму та непряму участь дітей, а також про можливість індивідуального досвіду та мотивуючих ситуацій. Їхні цілі стосуються основної політичної, економічної та соціальної діяльності, сім'ї та відпочинку [59].

Орієнтований на впровадження підхід. Орієнтований на учнів початкових класів і характеризується досвідом та проблемно-орієнтованим предметом. Це допомагає різними способами інтеграції та обробки конфліктів для досягнення майстерності. Ця діяльність, має на меті встановити зв'язок між знаннями, вмінням, прибутком та спонуканням діяти. Крім того, він розробляє свободу з точки зору індивідуального розвитку, нових знань та навичок. Метою також є спрямованим на розвиток та сприяння співпраці. Метою цього викладання, заснованого на досвіді, є забезпечення цікавого змісту в процесі мобілізації існуючих знань з метою стимулювання та консолідації нових знань та досвіду [60].

Як окремий приклад розглянуто, приклад США. Великою частиною екологічно-просвітницької роботи є ініціативні еко-школи. Ініціативні екошкіл у Канаді та США є частиною великої міжнародної програми екошкіл, започаткованої Фондом екологічної освіти та Європейською комісією. Основою програми є екологічна освіта, але широкий спектр ініціатив у школах у всьому світі, зумовлений зусиллями цієї програми (від програм переробки до відкритих лісових класів). Програма має на меті забезпечити «основу, яка допоможе вихователям інтегрувати стійкі принципи у свої школи та навчальну програму», і спрямована на сприяння екограмотності в школах шляхом сертифікаційного процесу, який винагороджує зусилля шкіл за "екологізацію". Цей процес регулює Національна федерація дикої природи. Програми, які досягли цієї мети та зуміли повністю інтегрувати екологічну освіту в навчальну програму за допомогою цього процесу, були включені до звіту [61].

Отже, проаналізувавши стан екологічної освіти в ЕС, а саме у Швеції та Германії, можна зробити висновки, що у кожній країні розвиток еко-освіти йде з своїми особливостями. Але є два основних напрямки яких придержується ЕС. Один шлях, яким йдуть всі Скандинаські країни, другий для інших країн ЕС. Але повсюди в ЕС екологічна освіта дуже добре розвинена, та бере свій початок з молодших класів школи та дитячого садку. Рівень екологічної освіти як у Швеція так і в Германії підтримується на державному рівні в першу чергу. На прикладі США, ми побачили, що еко-освіта також може триматися на громадській ініціативі в першу чергу, але з підтримкою влади.

2.3. Основні елементи та правила створення екологічної програми для дітей вікової групи 6-10 років

Успішне навчання в екологічній освіті, тісно пов'язане з методами, що використовуються вчителем та учнями. В епоху неупинно зростаючої інформації вся освітня парадигма постійно змінюється внаслідок неупинних соціальних та технологічних змін. Багато проблем, пов'язаних з успішним викладанням, вирішуються різними шляхами: студенти, які працюють у малих групах, дискусії, одноліткове навчання, конкуренція та співпраця, побудова концепцій, змістовне навчання, робота над проектами, вирішення проблем, презентації, мотивація та оцінка викладачів. Роль викладачів полягає в організації, керівництві, допомозі та підтримці пізнавальної діяльності учнів. Дитина знаходиться в центрі навчального процесу з самого початку [62].

Для дітей дуже важливо подолати свою залежність від вчителя шляхом вироблення власних стилів успішного навчання та навичок об'єктивної та реалістичної оцінки. Це допоможе їм взяти на себе відповідальність за свою освіту та особистий розвиток та уникнути покладання провини за свої невдачі на когось іншого [63].

Проблема успішного навчання стоїть у центрі багатьох сучасних досліджень. На думку Р. Марцано, «п'ять типів мислення, які називаються п'ятьма вимірами навчання, мають важливе значення для успішного навчання». Ось чому важливо відрізнити процес навчання від його результатів і бачити тісний взаємозв'язок між ними.

Навчання як процес означає свідомі зусилля учня для досягнення особистих освітніх потреб, інтересів та цілей відповідно до соціальних вимог для ефективної адаптації. Навчання на практиці рекомендується сьогодні і визначається як «процес набуття розуміння, знань, навичок та ставлення через практичну та прикладну діяльність». шляхом прийняття рішень, вирішення проблем, винаходів, експериментальних досліджень, досліджень та системного аналізу. Ефективне навчання оцінюється за його результатами, що вимірюються відповідно до цілей [64].

Перед тим, як перейти до розгляду основних правил створення програми, треба чітко розуміти з якою метою здійснюється програма та в яких обставинах.

Формальна освіта: затверджена державою система, в якій учасники повинні навчитися та продемонструвати певні та приватні дошкільні заклади, початкові школи, середні школи, середні школи, коледжі та університети. Домашні школи також перебувають під парасолькою формальної освіти. Інші типи формальної освіти включають курси, семінари та практикуми для сертифікації або ліцензування та поїздки в центри екологічної освіти або спеціальні заходи в рамках шкільної програми.

Неформальна екологічна освіта: освіта про довкілля, яка проходить у неформальних умовах, таких як парки, зоопарки, природні центри, громадські центри, молодіжні табори тощо, а не в класі чи школі; будь-яка організована освітня діяльність щодо навколишнього середовища, яка відбувається поза формальною системою освіти.

Неформальна екологічна освіта: будь-яка неструктурована екологічна освітня діяльність поза формальною системою, в якій люди починають

вчитися на виставках, засобах масової інформації та повсякденному життєвому досвіді [65].

При розробці програми екологічного навчання необхідно пам'ятати такі загально встановлені принципи викладання матеріалу:

1. Розглядаємо навколишнє середовище у його сукупності - природне та побудоване, технологічне та соціальне (економічне, політичне, культурно-історичне, етичне, естетичне).
2. Екологічна освіта є безперервним процесом протягом усього життя, починаючи з дошкільного рівня і продовжуючи всі формальні та неформальні етапи.
3. Будьте міждисциплінарним у своєму підході, спираючись на конкретний зміст кожної дисципліни, роблячи можливим цілісну та збалансовану перспективу.
4. Вивчіть основні екологічні проблеми з місцевої, національної, регіональної та міжнародної точок зору, щоб студенти отримали уявлення про екологічні умови в інших географічних районах.
5. Зосередьтеся на поточній та потенційній екологічній ситуації, беручи до уваги історичну перспективу [66].
6. Пропагувати значення та необхідність місцевого, національного та міжнародного співробітництва у запобіганні та вирішенню екологічних проблем.
7. Явно враховуйте екологічні аспекти в планах розвитку та зростання.
8. Надайте учням роль у плануванні свого навчального досвіду та надайте можливість приймати рішення та приймати їх наслідки.
9. Пов'язати екологічну чутливість, знання, навички вирішення проблем та роз'яснення цінностей з кожним віком, але з особливим акцентом на екологічну чутливість до власної спільноти учня в перші роки.
10. Допоможіть учням виявити симптоми та справжні причини екологічних проблем.

11. Підкресліть складність екологічних проблем і, отже, необхідність розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем.
12. Використовуйте різноманітні навчальні середовища та широкий спектр освітніх підходів до викладання, пізнання навколишнього середовища та навколишнього середовища з належним акцентом на практичну діяльність та власний досвід [67].

Ключові характеристики успішної екологічної освіти:

1. Відноситься до екологічної теми чи проблеми.
2. Використовує відкрите повітря як навчальне середовище.
3. Це процес навчання протягом усього життя.
4. Є міждисциплінарним і спирається на багато областей навчання та навчання.
5. Відповідає потребам, інтересам та мотиваціям учня.
6. Ґрунтується на точній та фактичній інформації.
7. Подає інформацію збалансовано, неупереджено.
8. Надихає на критичне мислення та прийняття рішень.
9. Мотивує людей до відповідальних дій.
10. Покращує досягнення та результати учнів [68].

Екологічну програму можна визначити як сукупність усього досвіду, який учні отримують, що стосується знань, навичок, ставлення та поведінки людей, пов'язаних із набуттям екологічно свідомого стилю життя. Вищезазначене визначення екологічної програми передбачає набагато більше, ніж підготовку документів, призначених для використання при роботі з людьми. Це передбачає, додатково, відповідальність розробників навчальних програм за підготовку навчальних програм, які стимулюватимуть засвоєння концептуальних знань, забезпечуватимуть здобуття навичок вирішення проблем, дозволятимуть модифікувати переконання та цінності, передбачати навчання та можливості застосовувати належну поведінку громадянства, що призведе до способу життя населення, який балансує якість життя та якість навколишнього середовища [69].

Тому весь процес розробки навчальної програми передбачає набагато більше, ніж підготовку матеріалів. У цьому процесі братиме участь прийняття рішень щодо цілей та завдань, предмета, який буде використовуватися для досягнення бажаних цілей та завдань, організації цього предмету, методів, що застосовуватимуться у навчанні предмету, та оцінки ступеня яким зміст і методи відповідають бажаним цілям і завданням.

Інші найважливіші елементи, які необхідно враховувати в будь-якому проекті розробки навчальної програми, включають визначення обґрунтованості цілей, формування навчальної програми таким чином, щоб вона відповідала фізичним та фінансовим ресурсам закладу, забезпечуючи соціальні та враховуючи культурні особливості громади. Визначаються критерії, що регулюють вибір змісту, який буде використаний у навчальній програмі. Хоча існує низка моделей та пропозицій, які стосуються або розробки навчальної програми екологічної освіти, або основної структури екологічної освіти. Доцільно використовувати Тбіліські Рекомендації як основну для розробки навчальної програми з екологічної освіти. Рекомендації Тбілісі надають значну основу для прийняття рішень в еко-освіті. Вони повідомляють критерії для розробки екологічних освітніх програм, цілі, категорії цілей та керівні принципи [70].

Будь-яка навчальна система - велика чи мала - повинна зосередитись на цих компонентах під час прийняття рішень щодо навчальної програми в екологічній освіті. Особливе занепокоєння цього документа викликають цілі та завдання екологічної освіти, встановлені Тбіліською конференцією. Цілями екологічної освіти є: виховання чіткого усвідомлення економічної, соціальної, політичної та екологічної взаємозалежності та занепокоєння в міських та сільських районах; забезпечити кожній людині можливості набути знань, цінностей, поглядів, прихильності та навичок, необхідних для захисту та покращення навколишнього середовища; створити нові зразки поведінки людей, груп та суспільства в цілому щодо навколишнього середовища. Важливо зазначити, що програмні напрямки Повестки дня на 21 для

екологічного виховання базуються на фундаментальних принципах, встановлених Тбіліською конференцією. Тбіліська декларація «одногосно заявила про важливу роль екологічної освіти у збереженні та поліпшенні всього навколишнього середовища для збалансованого розвитку світових спільнот». Тбіліська декларація оновлює та уточнює Стокгольмську декларацію та Белградську хартію та включає нові цілі, особливості, характеристики та основні принципи екологічної освіти [71].

Відповідно до Тбіліської конференції були визначені цілі, що надають учням достатні екологічні знання, щоб дозволити їм врешті-решт приймати екологічно обґрунтовані рішення щодо екологічних проблем. Пропонується розділити навчальну програму на рівні екологічних знань по черговості засвоєння. Отже, знання які повинні включатись у програму з 1 рівнем знань:

1. Особи та популяції.
2. Взаємодія та взаємозалежність.
3. Вплив навколишнього середовища та обмежувальні фактори.
4. Потік енергії та кругообіг матеріалів (біогеохімічний цикл).
5. Концепції спільноти та екосистеми.
6. Люди як важливі члени екосистем.
7. Екологічні наслідки людської діяльності та різноманітних людських спільнот (наприклад, міських, сільських, сільськогосподарських) [72].

Ціль II рівня знань, що мають бути засвоєні, має на меті розвинути концептуальне усвідомлення того, як індивідуальні та колективні дії можуть впливати на взаємозв'язок між якістю життя та якістю навколишнього середовища, як ці дії призводять до екологічних проблем, які необхідно вирішити шляхом розслідування, оцінки, цінностей роз'яснення, прийняття рішень і, нарешті, дії щодо зміни усієї громади.

Рівень II дає можливість учням осмислити таку базу знань:

1. Як людська культурна діяльність (наприклад, релігійна, економічна, політична, соціальна тощо) впливає на навколишнє середовище.
2. Як індивідуальна поведінка впливає на навколишнє середовище.

3. Широкий спектр екологічних проблем та спектр індивідуальних, культурних або екологічних наслідків цих проблем..
4. Альтернативні рішення для вирішення екологічних проблем, екологічні та культурні наслідки цих альтернатив (наприклад, сталий розвиток).
5. Необхідність розслідування та оцінки екологічних питань, як необхідної умови для прийняття обґрунтованих рішень.
6. Ролі, які відіграють різні людські цінності в екологічних питаннях, та необхідність роз'яснення особистих цінностей як невід'ємної частини прийняття рішень щодо довкілля.
7. Потреба у відповідальних громадянських діях (наприклад, переконання, споживництво, юридичні, політичні дії, управління) у вирішенні екологічних питань [73].

Мета III рівня передбачає розвиток знань та навичок, необхідних для того, щоб дозволити учням досліджувати проблеми та оцінювати альтернативні шляхи їх вирішення. Цілі на цьому рівні представлені у двох складових. Цілі в Компоненті А III рівня розроблені для розвитку в учнів нижче вказаних навичок:

1. Знання та вміння, необхідні для виявлення та розслідування питань (з використанням як первинних, так і вторинних джерел інформації) та синтезу зібраних даних.
2. Здатність аналізувати екологічні проблеми та визначені цінності з урахуванням їх екологічних та культурних наслідків.
3. Здатність визначати альтернативні рішення для конкретних питань та ціннісні перспективи, пов'язані з цими рішеннями.
4. Здатність оцінювати альтернативні рішення та пов'язані з ними перспективи для конкретних екологічних проблем з урахуванням їхніх культурних та екологічних наслідків, наприклад, наслідків для навколишнього середовища та розвитку.
5. Здатність виявляти та уточнювати власні ціннісні позиції, пов'язані з конкретними проблемами та пов'язаними з ними рішеннями.

6. Здатність оцінювати, уточнювати та змінювати власні цінності у світлі нової інформації [74].

Рівень III, компонент Б. Цілі в Компоненті Б надають учням можливості:

1. Брати участь у розслідуванні екологічних проблем та обробці.
2. Брати участь у процесі оцінки таким чином, щоб дозволити учням оцінити, наскільки їхні цінності відповідають головній меті досягнення або підтримання динамічного балансу між якістю життя та якістю навколишнього середовища з особливою увагою до сталого розвитку [75].

Мета IV рівня навичок це здатність проводити осознані дії на навколишнє середовище. Цей рівень спрямований на розвиток тих навичок, які необхідні учням для здійснення позитивних екологічних дій з метою досягнення або підтримання динамічного балансу між якістю життя та якістю навколишнього середовища. Цілі на цьому рівні представлені у двох складових. Завданням Компонента А є розвиток в учнів:

1. Тих навичок, які дозволять їм ефективно працювати на досягнення цілей, які відповідають їхнім цінностям, і навчатися вживати як окремі, так і групові дії, коли це доречно, тобто переконання, споживчі потреби, політичні дії, юридичні дії чи управління [76].

Цілі Компонента В, IV рівня полягають у наданні учням можливостей:

1. Приймати рішення щодо стратегій екологічних дій, які будуть використовуватися стосовно певних питань, наприклад, населення та сталого розвитку.
2. Застосовувати стратегії природоохоронних дій до конкретних питань, тобто для вжиття заходів громадянами з одного чи кількох питань.
3. Оцінити дії, вжиті щодо їх впливу на досягнення або підтримку динамічного балансу між якістю життя та якістю навколишнього середовища [77].

Визначивши та вибравши цілі екологічної освіти для своєї програми, слід переходити до наповнення самої програми, відповідно до обраних цілей.

Далі буде розглянуто компоненти які мають входити до екологічно-освітньої програми.

Досвід та спостереження за місцевим середовищем є важливою частиною екологічної освіти. Розуміння свого оточення допомагає учням створити міцний фундамент навичок та знань для просування далі у світ та заглибитись у концептуальне розуміння того, що вимагає екологічна грамотність. Безпосередній досвід у навколишньому середовищі також сприяє підвищенню обізнаності та вдячності, які спонукають учнів до подальших допитів, кращого розуміння та відповідної турботи та дій [78].

Аналіз навчальних планів та навчальних матеріалів показує, що, на жаль, в даний час не існує єдиного розуміння між викладачами різних природничих дисциплін у тому порядку, в якому викладаються основи екологічних знань. Часто екологічні відділи штучно і відчужуються до традиційних шкільних дисциплін, і про них забувають або відводиться мінімальна кількість годин. Сучасна ситуація вимагає перегляду викладання природничих предметів, з точки зору екологічно орієнтованої освіти, а не простого додавання екологічних прикладів до кожної навчальної дисципліни.

Наступна таблиця пропонує способи, за допомогою яких учні різних рівнів можуть досліджувати та розуміти місцеве середовище, що і стане майбутніми компонентами програми.

Визначте основні типи середовищ існування (наприклад, ліси, заболочені території або озера). Створіть короткий список рослин і тварин, що містяться в кожному. Прослідкуйте джерело питної води та куди вона потрапляє після вживання.

Розпізнавати місцевих видів тварин, мігрантів та тих, хто проходить по міграційних шляхах. Збирайте або виробляйте зображення місцевості на початку європейського поселення.

Опишіть аспекти навколишнього середовища, які змінюються щодня, щотижня, щомісяця та року.

Запишіть спостереження за погодою, такі як опади, температура або хмарний покрив. Визначте продовольчі культури, які вирощують або переробляють на місцевому рівні [79].

НААЕЕ (Північноамериканська асоціація екологічної освіти) займається освітою дітей, спираючись на їх тенденції роботи можна виділити наступні кваліфікації якими повинен оволодіти еко-свідомий громадянин (таб. 2.1)[80].

Таблиця 2.1

Кваліфікації з екології учнів 1-4 класів

Напрямок 1. Знання екологічних процесів та систем	
Процеси, що формують Землю	учні можуть виявити зміни та відмінності у фізичному середовищі
Зміни у речовині	учні можуть виявити основні характеристики та зміни речовини.
Енергія	хоча це важке поняття, але учні мають бути знайомі з основною поведінкою деяких різних видів енергії
Організми, популяції та спільноти	учні розуміють основні подібності та відмінності між різноманітними живими організмами. Вони розуміють поняття середовища існування.
Спадковість і еволюція	учні розуміють, що рослини і тварини мають різні характеристики і що багато з ознак передаються у спадок.
Системи та зв'язки	учні розуміють основні способи пов'язання організмів із середовищем існування та іншими організмами.
Індивідуальні особи та групи	учні, які розуміють, що люди виступають як індивіди та як члени групи, і що групи можуть впливати на окремі дії.
Культура	учні розуміють, що досвід та місця можуть по-різному інтерпретуватися людьми з різним культурним походженням.
Політичні та економічні системи	учні розуміють, що урядова та економічна системи існують, для забезпечення потреб, підтримки порядку та управління конфліктами
Глобальні зв'язки	учні розуміють, як людей пов'язують на багатьох рівнях, включаючи глобальний рівень, діями та спільними обов'язками, що стосуються довкілля.

Продовження таблиці 2.1

Зміни та конфлікти	учні усвідомлюють, що зміни є нормальною частиною індивідуального та суспільного життя.
Взаємодія людини та навколишнього середовища	учні розуміють, що люди залежать від навколишнього середовища, змінюються на нього та впливають на нього.
Ресурси	учні розуміють основні поняття про розподіл ресурсів
Екологічні проблеми	Учні знайомі з деякими місцевими екологічними проблемами і розуміють, що люди в інших місцях також стикаються з екологічними проблемами
Напрямок 2. Навички розуміння та вирішення екологічних проблем	
Виявлення та дослідження проблем	учні можуть виявляти та досліджувати проблеми у своєму місцевому середовищі та громадах
Упорядкування наслідків проблем	учні розуміють, що екологічні та соціальні явища пов'язані, вони можуть досліджувати наслідки проблем
Визначення та оцінка альтернативних рішень та напрямків дій	учні розуміють, що існує безліч підходів до вирішення питань, різні стратегії можуть бути ефективними.
Робота з гнучкістю, креативністю та відкритістю	учні розуміють важливість обміну ідеями та чуття інших точок зору, критиці та обговоренні як частини процесу дослідження.
Формування та оцінка особистих поглядів	учні можуть вивчати та висловлювати власні погляди на екологічні проблеми
Оцінка потреби в діях громадян	учні можуть критично міркувати над тим, чи вважають вони необхідними в конкретних ситуаціях залучення їх самих та інших людей.
Планування та вжиття заходів	беручи участь у обраних ними питаннях - здебільшого поруч із будинком - вони вивчають основи індивідуальних та колективних дій.
Оцінка результатів дій	Учні розуміють, що громадянські дії мають наслідки.

Отже, в цьому підрозділі було розглянуто основні складові що мають бути у програмі екологічної освіти з метою підвищення екоосвідомості населення, через навчання дітей. На вище вказаних кваліфікаціях визначених, було виявлено послідовність та зміст основних знань, що необхідні для становлення екологічно свідомої особистості. Звісно, виконати становлення всіх кваліфікацій неможливо, тим паче у курсі, який за об'ємом менший ніж

програма. Як Тбіліська декларація, так і Північноамериканська асоціація екологічної освіти орієнтовані на надання інформації про оточуюче середовище, потім про вплив людини на нього та рішення які необхідні приймати за для покращення становища. Це основні пункти які об'єднують вище вказані класифікації.

Висновки до 2 розділу

Було проведено аналіз нормативно-правових документів, в результаті чого було з'ясовано, що проблема екологічної освіти є надзвичайно актуальною в Україні. Також було проаналізовано наявність громадських організацій та їх роботу у сфері підвищення еко-свідомості населення, включно з дітьми. На основі цього, можна зробити висновок що, в Україні екологічна освіта часто згадується у нормативно-правових документах але вона дуже погано розкрита, лиш абстрактно, що призводить до слабого впровадження екоосвіти в навчальних установах. В протипагу цього, громадські організації, на території України дуже добре справляються з еко-просвітницькою роботою. Проводячи курси, тренінги, зустрічі з дітьми, впроваджуючи різноманітні екопрограми для дітей.

Стан та шляхи впровадження екоосвіти у ЕС розглядався на прикладі Німеччини та Швеції. В результаті аналізу, було виявлено що екологічна освіта, в вище вказаних країнах, знаходиться на задовільному рівні. Екологічному вихованню приділяється багато уваги на державному рівні, у закладах освіти та громадськими організаціями. Головна відмінність системи впровадження екоосвіти в Німеччині та Швеції полягає у системі контролю. У Німеччині у закладів освіти більше прав по впровадженню та зміні аспектів екологічного виховання. У Швеції ж, більша частина змін регулюється національним комітетом Порядку денного 21 століття або Шведським міжнародним центром освіти для сталого розвитку. В Обох країнах впроваджена як формальна, так і на формальна екологічна освіта.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА КУРСУ «ПІДВИЩЕННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ» ДЛЯ ДІТЕЙ МАРІУПОЛЯ ВІД 6 ДО 10 РОКІВ

3.1. Концептуальні основи та характеристики курсу «Підвищення екосвідомості»

Дослідницький курс спрямован на виявлення взаємозв'язку між навчанням дітей та ефективним досягненням цілей екосвідомості, тобто рівень розвитку екологічної компетентності, що розглядається як єдність знань, навичок та ставлення до природи та глобальних екологічних проблем. Курс досліджень включає кілька основних компонентів, які простежують взаємозалежність поставлених проблем, застосовуваних методів, матеріалів та обладнання та отриманих результатів [81].

Актуальність впровадження цього курсу визначається необхідністю підвищення екосвідомості населення, що обумовлено сучасним станом навколишнього середовища та нераціональним природокористуванням. Ніша екологічного виховання у Маріуполі є досить вільною, тому було вирішено створити курс, який можна було б впровадити для розвитку екосвідомості з самого дитинства. Також, наш город має багато позитивних сторін, які можна використати для наглядності екологічних аспектів. Базою експериментального проведення курсу став дитячий денний центр, на прикладі якого можна бути побачити результативність екологічного виховання з дитинства.

Метою експериментального проведення курсу «Підвищення екосвідомості» є практична перевірка впливу отримання екологічних знань на екологізацію мислення дитини та можливі зміни у відношенні до природи, а також власної значущості у змінах стану навколишнього середовища.

За для більш, чіткого уявлення картини необхідності введення екологічного виховання, а точніше саме курсі «Підвищення екосвідомості»

був розроблений SWOT-аналіз, вдосконалення екологічного виховання у Маріуполі, який вказан на таб. 3.1.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз вдосконалення екологічного виховання у Маріуполі

Переваги	Слабкі місця
<ul style="list-style-type: none"> • Зацікавленість громадських та державних організацій у навчанні дітей прифронтової зони • Відповідність державній нормативно-правовій базі • Наявність територій для наглядного навчання та проведення експериментів • Великий об'єм прямих способів навчання 	<ul style="list-style-type: none"> • Нестача спеціалістів з екологічного виховання • Відсутність мотивації закладів займатись екологічною освітою
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Використання у шкільному навчальному плані • Проведення як одноразової акції • Використання у дитячих розвивальних закладах позашкільної освіти • Взаємодія з членами сімей • Вільна ніша 	<ul style="list-style-type: none"> • Складшийся менталітет населення • Не відповідальне відношення до викладу матеріалу

Результати SWOT-аналізу допоможуть при створенні курсу «Підвищення екоосвідомості». За вдяки отриманим даним, ми знаємо з якими проблемами можна зіткнутися при введенні програми, а також знаємо позитивні сторони міста та перспектив впровадження програми. Оскільки Маріуполь це досить «зелене» місто, це може слугувати підмогою у необхідності наглядно показувати оточуюче природне середовища. Також, з

аналізу можна побачити ризики подальшого впровадження курсу, в разі його успіху. До них відноситься нестача спеціалістів з екологічного виховання та відсутність мотивації закладів займатись екологічною освітою. Але поки що, потрібно визначитись на якій саме методичній основі буде складена програма. Для наших цілей більш підходящим методом буде, метод що використовує Північноамериканська асоціація екологічної освіти. За для досягнення якісного викладу матеріалу, необхідно включити в програму інтерактивні методи викладання. А також, слід використовувати прямі, непрямі та ігрові методи. Обраним методам відповідають компоненти вказані на рис. 3.1.

Рис.3.1 Компоненти, що будуть використані у курсі «Підвищення екоосвідомості»

Курс складається відповідно до норм вказаних у Положенні «Про загальноосвітній навчальний заклад», Листу МОН «Щодо організації роботи закладів загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році», «Щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують здобуття дошкільної освіти у 2019/2020 навчальному році» [82].

Оскільки не має чіткої програми яка підійшла для будь-якого менталітету та віку необхідно включати в програму особливості місцевості, локальні екологічні проблеми та індивідуальний підхід. Згідно до Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області за 2016 рік до головних проблем Маріуполя можна віднести: забруднене атмосферне повітря, погіршення стану Азовського моря та менш значуща, але все ж існуюча проблема – деградація ґрунтів. До позитивних сторін можна віднести те, що Маріуполь має рекреаційні зони, наприклад як узбережжя, парки та ін. [83].

Отже, для розроблення ефективної програми у кваліфікаційній роботі був зроблений акцент на стан екологічної освіти в Україні, щоб мати уявлення про можливості вдосконалення та розуміти нормативно-правову базу, згідно якої потрібно розробити курс. Станом на сьогоднішній день, помітно що, державна влада України зацікавлена у питаннях екологізації менталітету, але є низка проблем. По-перше Україна розробила та предналась до багатьох нормативно-правових актів що стосуються екології. По-друге проводиться впровадження екології як науки у систему освіти, хоч і малими темпами. Зараз всім досить зрозуміло, що цього замало, тому з'являються громадські організації, що займаються питаннями екологічної свідомості населення. Більша частина конференцій, проектів та екологічних змін у Україні, відбувається за впливом громадських організацій. Також, було розглянуто зарубіжний приклад ведення екологічної освіти Німеччини та Швеції, в яких рівень розвитку цього напрямлення набагато вищий за рівень України. Завдяки міжнародному досвіду, ми побачили шляхи впровадження ефективної екологічної освіти та кваліфікації якими має володіти особистість, щоб стати екологічно свідомим громадянином. Використовуючи проаналізовані данні України, Німеччини та Швеції, з'ясовано, що створення курсу слід починати з його описової характеристики (мета, завдання, методи і т.д.). Цей опис стане основою подальшого створення курсу (таб. 3.2).

Добавлено примечание ([135]):

Добавлено примечание ([136R35]):

Добавлено примечание ([137R35]):

Таблиця 3.2

Описова характеристика курсу «Підвищення екоосвіди»

Характеристики	Зміст пункту
Актуальність	Обумовлена необхідністю зміни мислення в бік екологізації. Дослідницька програма спрямована на виявлення взаємозв'язку між рівнем екоосвіди особистості та екологічною освітою з дитинства, що розглядається як єдність знань, навичок та ставлення до природи та глобальних екологічних проблем
Мега	Експериментальна перевірка ефективності методів екологічної освіти дітей дошкільного, шкільного віку.
Гіпотеза	Якщо світогляд людини формується у дитинстві, тоді чи можливо вплинути на рівень екоосвіди кризь екологічне виховання дітей.
Завдання	Розуміння сутності успішного навчання Проектування системи компонентів успішної програми екологічної освіти. Перевірка ефективності цієї системи. Аналіз результатів курсу «Підвищення екоосвіди». Розробка висновків та рекомендацій до удосконалення курсу.
Методи дослідження	Теоретичні методи дослідження: теоретичний аналіз інформації; системний аналіз основних екологічних концепцій та проблем навчальних документів; моделювання системи для вибору та узгодження освітніх методів, мозковий штурм Емпіричні методи дослідження: спостереження за роботою дітей; експерименти з метою оцінки ефективності; опитування за підготовленими анкетами для збору даних; порівняльний аналіз тестів, дискусії; статистичні методи. Інтерактивні методи подання інформації: прямі та не прямі.
Очікувані результати	Поява екологічних знань, екологічної культури Усвідомлення важливості природоохоронних заходів. Усвідомлення особистого впливу на природне середовище.

Продовження таблиці 3.2

проведення курсу	Поява навичок правильної поведінки в природному середовищі Можливий вплив ставлення дітей на ставлення батьків.
Фокус-група	Кількість : 20 дітей Вік : 6-10 років
Тривалість	Час всього курсу : 29 днів Час однієї зустрічі : 20-40 хвилин
Критерії оцінки	Знання системи екологічних та природоохоронних концепцій Наявність навичок раціонального природокористування Ставлення дітей до навколишнього природного середовища
Спосіб оцінки	Тестування до початку курсу та наприкінці Тестування наприкінці курсу
Етапи курсу	Тестування знань до початку курсу Проведення курсу за темами тижнів: атмосфера, гідросфера, літосфера, екосистема, вплив людини на екосистему, зміна особистого вкладу в стан НПС. Тестування знань з метою перевірки ефективності проведення курсу

Для більш чіткого розуміння мети курсу, варто вказати загальні завдання курсу, до них відносяться:

1. Освітні: формувати знання про екосистемної організації природи Землі в межах проживання людини, засвоєння азів екологічної безпеки і первинних відомостей про раціональне використання природних ресурсів, пізнавальні вміння дітей при оволодінні дослідницькими методами пізнання природи;

2. Розвиваючі: розвивати усвідомлення дитиною себе як частини природи, розуміння того, що в природі все взаємопов'язано, порушення однієї

з зв'язків веде за собою інші зміни, відбувається «ланцюгова реакція», що не можна знищити-жати те, що неможливо створити;

3. Виховні: виховувати у дітей почуття причетності до всього живого, гуманне ставлення до навколишнього середовища і прагнення піклуватися про збереження природи через практичну природоохоронну діяльність, емоціональне та позитивне ставлення до навколишнього світу, вміння бачити його красу і неповторність [84].

Учні початкових класів повинні отримати уявлення про красу свого дому, щоб отримати первинну інформацію про екологію, взаємодію людей та навколишнього середовища та відповідальність кожної людини за безпеку нашої планети. Важливу роль відіграє формування уявлень про свою малу батьківщину (рідне місто, вулицю, школу), сім'ю та надання основних навичок захисту та збереження рідної землі.

Основними формами, що використовуються в роботі з учнями, є спостереження, бесіда, екскурсія, обговорення та возиння проблемних ситуацій, рольові ігри, написання есе, вікторини, етичні та емоційні бесіди, засновані на художніх образах та практичних спостереженнях дітей, а також можлива участь в екологічних заходах.

В результаті аналізу сучасного стану екологічної освіти в Україні з'ясувалось, що більшість роботи в цьому напрямі проводиться громадськими організаціями, а не державними установами освіти. Тому, було зроблено висновок, що найпростішим та найефективнішим способом впровадження екологічної освіти буде співпраця з неурядовими організаціями. Тому базою проведення курсу став – денний дитячий центр. В його щоденну програму занять з дітьми було включено курс «Підвищення екосвідомості» у вигляді інтерактивних занять по 20-40 хвилин кожного дня з понеділка по п'ятницю.

Було створено схему, що допоможе в розробці календарного плану курсу. Встановлені мета, завдання, методи та інші характеристики стануть основою реалізації курсу та допоможуть відстежити ефективність курсу після його закінчення.

3.2. Календарний план, компоненти курсу «Підвищення екоосвідомості» та перспективи впровадження

Проведення курсу має сенс, лише якщо будуть помітні результати його введення, тож необхіден спосіб відстеження позитивного чи негативного впливу курсу. Результати курсу полягають у якісному та кількісному збільшенні знань дітей, а також у зміні світогляду в першу чергу самих дітей, чи можливості зміни світогляду родини в якій проживає дитина. Тобто можливий вплив на дорослих людей, які на даний момент, вже мають свій досвід не раціонального або раціонального природокористування.

Для збору інформації про ефективність курсу «Підвищення екоосвідомості» був створений тест, що складається з 22 питань, які поділені на 2 блоки (таб. 3.2). 12 питань направлені на визначення рівня базових знань з екології, останні 10 - спрямовані на з'ясування приблизного екологічного сліду сім'ї в якій вони живуть. Питання складені таким чином, щоб дитина змогла зрозуміти їх сенс. Основою для складеного тесту стали питання базового курсу екології, питання що входять до тесту «Твій екологічний слід» та питання розроблені з урахуванням місцевих екологічних проблем. Всі питання що входять до тесту були перероблені у зрозумілу для дітей форму але із збереженням смислового навантаження.

Таблиця 3.2

Тестові завдання «Базова екологія». Блок 1.

1. З чим пов'язане слово Екологія А. Політика Б. Природа В. Комп'ютери	2. Чи шкодять будь-яким чином заводи в місті? А. Так Б. Ні
3. Що таке «речі які зроблені з повторно використаного матеріалу»? _____	4. На твою думку скільки буде перероблятися (розчинятися в землі) пляшка з під Кока-коли, якщо її просто кинути на землю? А. 2 місяці Б. 3 роки В. 500 років Г. 50 років

Продовження таблиці 3.2

<p>5. Що відноситься до забруднення?</p> <p>А. Дим з труби машини, дим від вогнища</p> <p>Б. Обгортка з морозива, пластикова пляшка</p> <p>В. Шампуні, лаки для нігтів, інтернет</p>	<p>6. Про що йдеться у Червоній Книзі?</p> <p>А. Про найгарніших тварин світу</p> <p>Б. Про тварин яких більше немає у світі або їх дуже мало</p> <p>В. Про червоні квіти</p>
<p>7. Яка проблема відноситься до однієї з головних екологічних проблем світу?</p> <p>А. Нестача води</p> <p>Б. Погане повітря</p> <p>В. Вимирання голубів</p>	<p>8. Що може впливати на якість оточуючого природного середовища?</p> <p>А. Викидання сміття на звалище</p> <p>Б. Кількість домашнього завдання</p> <p>В. Кількість мого одягу</p>
<p>9. Чи небезпечні батарейки, градусники, лампочки для навколишнього середовища?</p> <p>А. Так</p> <p>Б. Ні</p> <p>В. Якщо викину на смітник, то не небезпечні</p>	<p>10. Що таке Азовсталь та комбінат Ілліча?</p> <p>А. Заводи, що виробляють метал</p> <p>Б. Місце, де працює багато людей</p> <p>В. Я не знаю</p>
<p>11. Як ти вважаєш, чи шкідливі заводи для природи?</p> <p>А. Так, вони займають багато місця</p> <p>Б. Так, з них виходить багато диму</p> <p>В. Ні, вони лише виготовляють метал</p>	<p>12. Чи може «туман» бути шкідливим?</p> <p>А. Так, може</p> <p>Б. Ні, не може</p> <p>В. Я ніколи не бачив туман</p>

Другий блок питань спрямований на визначення екологічного сліду родини, оскільки діти обраної вікової категорії ще не мають особистого екологічного сліду, в силу того що більшість рішень за них приймають дорослі (таб 3.3).

Екологічний слід людини являє собою площу біологічно продуктивної земної та водної території, яка потрібна для відтворення ресурсів, споживаних людьми, і поглинання утворених ними відходів. Основа питань була взята з

калькулятору індивідуального екологічного сліду. Калькулятор був розроблений в Хенкель, спільно з Вуппертальського інститутом (Німеччина).

Таблиця 3.3

Тестові завдання «Екологічний слід». Блок 2.

1. Чи буває таке що ти викидаєш сміття не в смітник? А. Так приватно Б. Так, але не часто В. Ні, завжди викидаю у смітник	2. Коли ти чистиш зуби вимикаєш воду або вона біжить з крана? А. Вимикаю Б. Ні, мені подобається дивитися як вона біжить
3. А коли з кімнати виходиш ввечері і там нікого не залишається, світло вимикаєш? А. Так вимикаю Б. Ні, забуваю	4. Скільки людей проживає у твоїй сім'ї? _____
5. Чи є в твоєї сім'ї город на якому ви вирощуєте овочі? _____	6. Хтось з твоєї родини, коли-небудь, запаливав вогонь у дворі? _____
7. Як багато в тебе речей, які ти давно вже не носишь? А. Менше 5 речей Б. Більше 5 речей В. Не знаю, але багато	8. Чи купують у твоїй сім'ї одноразові поліетиленові пакети? А. Так, купують кожен раз коли йдуть в магазин Б. Так, купують але іноді беруть з дому пакети. В. Ні, не купують. Користуються іншими пакетами
9. В твоїх батьків є машина? А. Так, в них є машина Б. Ні, не має	10. Часто ти наповнюєш ванну, а не приймаєш душ? А. Так, дуже часто Б. Ні, не часто В. Ніколи не наповнюю ванну

Завдяки проведеному опитуванню, було з'ясовано приблизний рівень екологічних знань дітей та приблизний рівень екоосвідомості сімей. Результати попереднього тестування зображені на рис. 3.2.

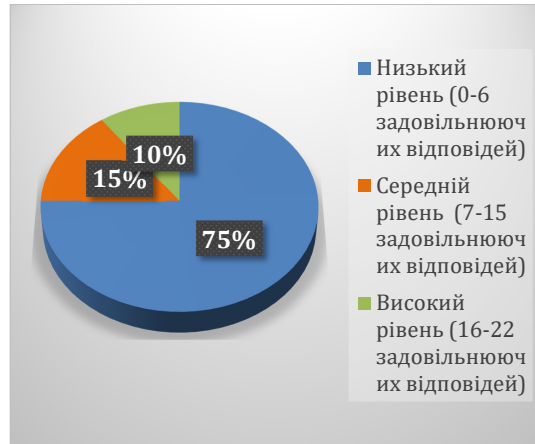

Рис.3.2. Результати тестування фокус-групи до проведення курсу

Також, важливим плюсом проведення даного тестування є знання проблемних тем і це може послужити вступним уроком в тему екології. З кожного з питань можна перейти на обрану тему екології. Після проведення тесту та з'ясування напрямку руху курсу, проводиться сам курс, згідно до календарного плану(таб.3.4).

Таблиця 3.4

Календарний план проведення курсу «Підвищення екоосвідомості»

Тиждень 1. «Атмосфера»		
Урок 1	Вступний урок	Згадати питання, що були у тестах. Задавати питання, про їх уявлення атмосфери. Презинтація «Атмосфера – для дітей».
Урок 2	Повторення	Проведення гри «Хмарки пам'яті»
	Мультфільм «Що таке небо?», «Дерева – помічники атмосфери»	Роз'яснення системи функціонування атмосфери.
	Творчість	Хмара з газет

Продовження Таблиці 3.4

Урок 3	Повторення	Доробок плакату «Факти атмосфери»
	Вплив забруднення на атмосферу	Перегляд картинок. Експеримент «Різне повітря у банках»
Урок 4	Повторення	Проведення гри «Хмарки пам'яті» з додаванням брудних хмар.
	Вплив забрудненої атмосфери на живих істот.	Перегляд короткометражного фільму «Як забруднення атмосфери впливає на здоров'я планети»
Урок 5	Плакат «Здорова атмосфера», закріплення матеріалу	Створення mind map, у командах.
	Висновки	Перегляд презентації «Атмосфера, стисло». Питання «А чи впливає кожен з вас на атмосферу?»
Тиждень 2. «Літосфера»		
Урок 1	Вступний урок	Екскурсія у Міський сад
Урок 2	Короткометражний фільм «Стан літосфери»	Роз'яснення впливу якості ґрунту на його родючість
	Експеримент. Висадження луку	Висадження луку у землю з магазину, Іллічівського району та приморського району
Урок 3	Повторення	Спостереження за майбутніми паростками, бесіда
	Презентація «Літосфера - для дітей»	Основи функціонування літосфери
Урок 4	Повторення	Знайди 10 відмінностей
	Квест «Склад літосфери»	Дві смності для «зроцювання дерева», розподілити корисні та небезпечні елементи.

Продовження Таблиці 3.4

Урок 5	Висновки	Спостереження за паростками,, робимо висновки, привентація «Висновки літосфера»
Тиждень 3. «Гідросфера»		
Урок 1	Вступний урок	Прогулянка до Азовського моря Бесіда про кількість води на землі і необхідність
Урок 2	Повторення	Бліц-опитування з картками
	Презентація «Гідросфера для дітей»	Базова інформація, функціонування, кругообіг у природі
Урок 3	Повторення	Гра «Вода усюди»
	Гідросфера Маріуполя, інтерактивна карта	Розташування, якість, місця забруднення та інше.
Урок 4	Повторення	Настольна гра «Пливе човен»
	Мультфільм «Економія води»	Збереження води у кожному дні, кожної людини.
Урок 5	Плакат «Кругообіг гідросфери»	Створення плакату з використанням втор сировини, представлення плакату перед іншими учасниками
Тиждень 4. «Екосистема»		
Урок 1	Вступний урок	Згадування всіх пройдених систем та пов'язання їх між собою
Урок 2	Повторення	Повторення із наочними посібниками
	Мультфільм «Екосистема»	Перегляд мультфільму, введення поняття та основи
Урок 3	Повторення	Бліц-опрос по темі
	Екскурсія на річку	Мета екскурсії простежити взаємозв'язок всіх систем
Урок 4	Повторення	Естафета «Врятуй екосистему»
	Створення «Міні-екосистеми»	З підготовлених матеріалів, у скляному посуді

Продовження Таблиці 3.4

Урок 5	Створення «Міні-екосистеми»	Продовження створення екосистеми, під час створення – проведення бесід на засвоєння матеріалу
	Висновки	Поділ на команди, створення плакатів по системах, але як одне ціле
Тиждень 5. «Вплив людини на екосистему»		
Урок 1	Вступний урок	Презентація «Екосистеми без людини»
Урок 2	Повторення	Естафета по взаємозв'язку підсистем
	Короткометражний фільм «Земля під впливом людини»	Перегляд мультфільму, короткі висновки
Урок 3	Повторення	Гра «ЕкоКрокодил»
	Позитивний/Негативний вплив	Презентація та обговорення людського впливу
Урок 4	Повторення	Розмотати клубок впливів
	Особистий вплив дитини	Гра «Життя за годину»
Урок 5	Проблемні ситуації екосистем	Пропонується вирішити ситуації де необхіден перехід до позитивного впливу
Тиждень 6. «Зміни починаються з тебе»		
Урок 1	Вступний урок	Бесіда «До чого може привести особистий вплив на природу?»
Урок 2	Повторення	Бліц-опитування
	Короткометражний фільм «Глобальні проблеми»	Перегляд фільму Висновки, з чого все почалось?
Урок 3	Повторення	Гра «ЕкоКрокодил»
	Створення мапи взаємозв'язку локальних дій та глобальних проблем	Розпутавши лабіринт, треба зробити плакат пов'язаний нитками. Від локального – до глобального
Урок 4	Повторення	Станції підсистем. Щоб дійти до фінішу треба відповісти на питання станції

Продовження Таблиці 3.4

	Способи позитивного вкладу в стан екосистеми	Презентація «Раціональне природокористування в нашому житті», сортування сміття
Урок 5	Закріплення	Презентація курс «Підвищення еко-свідомості» Роз'яснення важливості дій дітей та їх батьків. Виготовлення виробу з вторсировини.

Після перевірки курсу «Підвищення еко-свідомості», також необхідно зареєструвати кількість знань дітей, а також можливу зміну їх світогляду. Тому, необхідно провести повторний тест для з'ясування зміни показників тесту. Результати повторного тесту представлені на рис 3.2.

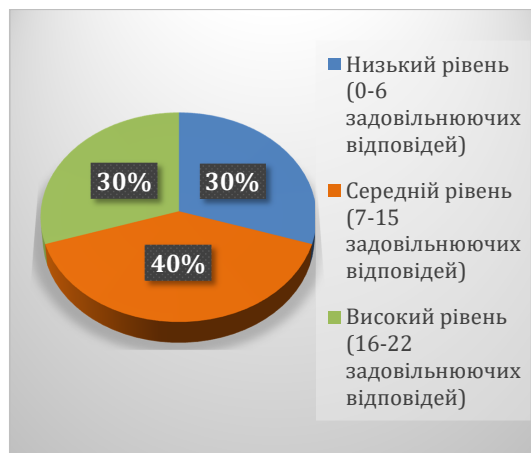

Рис. 3.3 Результати тестування фокус-групи після проведення курсу

Висновки до розділу 3

Для розроблення ефективної програми у кваліфікаційній роботі був зроблений акцент на стан екологічної освіти в Україні, щоб мати уявлення про можливості вдосконалення та розуміти нормативно-правову базу, згідно якої

потрібно розробити курс. Станом на сьогоднішній день, помітно що, державна влада України зацікавлена у питаннях екологізації менталітету, але є низка проблем. Оскільки не має чіткої програми яка підійшла для будь-якого менталітету та віку необхідно включати в програму особливості місцевості, локальні екологічні проблеми та індивідуальний підхід. В Донецькій області до головних проблем Маріуполя можна віднести: забруднене атмосферне повітря, погіршення стану Азовського моря та менш значуща, але все ж існуюча проблема – деградація ґрунтів. До позитивних сторін можна віднести те, що Маріуполь має рекреаційні зони, наприклад як узбережжя, парки та ін

Важливим плюсом проведення даного тестування є знання проблемних тем і це може послужити вступним уроком в тему екології. З кожного з питань можна перейти на обрану тему екології. Після проведення тесту та з'ясування напрямку руху курсу, проводиться сам курс, згідно до календарного плану.

Отже, був розроблений та проведений курс «Підвищення екоосвідомості» для дітей віком 6-10 років. На рис.3.2 та рис.3.3 зображені результати проходження тестування з 20 питань по екології до початку курсу та після нього. При порівняльному аналізі ми бачимо, що рівень знань значно підвищився. З чого ми можемо зробити висновок, що при постійній екологічній освіті, екоосвідомість населення значно підвищиться.

ВИСНОВКИ

1. Питанням екологічної освіти займається велика кількість науковців, вони дають різні поняття але основа все ж залишається однаковою. Проаналізувавши та узагальнивши ці поняття, стає зрозуміло що, екологічна освіта – це безперервний процес, який дозволяє проводити формування екологічного світогляду, культури та моральної відповідальності за зміну навколишнього природного середовища у різних груп населення та суспільства в цілому. Історичним походження ця сфера відходить до 1960-х років, коли людство почало усвідомлювати загрози деградації навколишнього середовища. Наразі екологічна освіта є, не докінця сформованою, бо сама її структура дуже розгалужена, причиною цьому є підстроювання під індивідуальний менталітет та локальні екологічні проблеми.

2. Наведено та проаналізовано методи які використовуються при впровадженні екоосвіти та безпосередньо у процесі екологічного виховання. Сфера екологічного виховання дуже багатогранна та міждисциплінарна, тому використовує великий спектр методів, загалом їх можна поділити на прямі та не прямі методи навчання. Методи екологічної освіти здебільш усього залежать від локальних факторів, до них відноситься: гострі екологічні питання держави, регіону чи міста, наявність корисних локальних місць, для ефективного впровадження прямих методів викладання та обов'язкове врахування соціального, психологічного та культурного аспектів місця введення екологічних програм. Враховуючи ці фактори екологічна освіта стає більш досконалою та ефективною для місця впровадження.

3. Розглянуто, взаємозв'язок зростання масштабу екологічних проблем та рівня екоосвіди населення. У своїй більшості безграмотна, нераціональна діяльність людей, призвела до порушення екологічної рівноваги не тільки на локальному рівні але і на міжнародному. Тобто, екологічні проблеми зростають через егоїстичне, несвідоме та у деяких

випадках паразитичне ставлення людства до природи. Виявлено, що екоосвідомість проходить свою основну стадію становлення у дитячі роки, тому так важливо починати екологічну освіту з раннього віку. Також, важливою причиною є доказаний вплив дитини на батьків та їх рівень екоосвідомості, після проходження екологічних програм.

4. Було проведено аналіз нормативно-правових документів України, в результаті чого було з'ясовано, що питання екологічної освіти є надзвичайно актуальним в Україні. У державній базі даних, є декілька документів про екологічну освіту та багато документів що опосередковано стосуються екоосвіти. Проблема законодавчих актів України криється в тому, що теоритично вони існують але практично не виконуються. В противагу цього, громадські організації, на території України дуже добре справляються з еко-просвітницькою роботою. Було проаналізовано наявність громадських організацій та їх роботу у сфері підвищення еко-свідомості населення, включно з дітьми.

5. Шляхи становлення екоосвіти у ЕС розглядалися на прикладі Німеччини та Швеції. В результаті аналізу, було виявлено що екологічна освіта, в вище вказаних країнах, знаходиться на високому рівні. Екологічному вихованню приділяється багато уваги на державному рівні, у закладах освіти та громадськими організаціями. Головна відмінність системи впровадження екоосвіти в Німеччині та Швеції полягає у системі контролю. У Німеччині у закладів освіти більше прав по впровадженню та зміні аспектів екологічного виховання. У Швеції ж, більша частина змін регулюється національним комітетом Порядку денного 21 століття або Шведським міжнародним центром освіти для сталого розвитку. В обох країнах впроваджена як формальна, так і не формальна екологічна освіта.

6. Проаналізовано правила, норми та рекомендації створення екологічних програм та критерії які визначають зміст екологічної програми. Створено таблицю основних кваліфікацій якими має володіти дитина після вивчення конкретного матеріалу. Було розглянуто основні складові що мають

бути у програмі екологічної освіти, з метою підвищення екологічної свідомості населення.

7. В результаті аналізу сучасного стану екологічної освіти в Україні, було зроблено висновок, що найпростішим та найефективнішим способом впровадження екологічної освіти буде співпраця з неурядовими організаціями. Тому базою проведення курсу став – денний дитячий центр. В його щоденну програму занять з дітьми було включено курс «Підвищення екологічної свідомості» у вигляді інтерактивних занять по 20-40 хвилин кожного дня з понеділка по п'ятницю. Цей експериментальний курс є практичною значимістю кваліфікаційної роботию

8. Було створено схему основних характеристик, що допомогла в розробці календарного плану курсу. Встановлені мета, завдання, методи та інші характеристики стали основою реалізації курсу та допомогли відстежити ефективність курсу після його закінчення. Був розроблений та проведений курс «Підвищення екологічної свідомості» для дітей віком 6-10 років. Курс тривав 29 днів та був поділений на тематичні тижні екології. У роботі зображені результати проходження тестування з 20 питань по екології до початку курсу та після нього. При порівняльному аналізі ми бачимо, що рівень знань значно підвищився. З чого ми можемо зробити висновок, що при постійній екологічній освіті, екологічна свідомість населення значно зростає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миколаєва С.Н. Методика екологічного виховання дошкільників : навч. посіб. для студ. середовищ. пед. навч. закладів. 2-ге вид., доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 184 с.
2. Андрущенко В. П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. Київ : Знання України, 2004. С. 253–258.
3. Вернадський В. І. Роздуми натураліста. Наукова думка як планетарне явище. Москва : Наука, 1977. 180 с.
4. Зверев І.Д. Екогласність і освіта, сучаність. Вісник Радянська педагогіка, 1991. № 1. С. 9-14.
5. Червонецький В. В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Даля, 2005. 312 с.
6. Білявський Г. О., Бутченко Л. І., Навроцький В. М. Основи екології: теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Лібра, 2002. 352 с.
7. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ : Альма-матер, 2004. 540 с.
8. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іващенко С. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : монографія. Київ : МАУП, 2000. 76 с.
9. Курняк Л.Д. Екологічна культура: поняття і реальність. Вища освіта України. 2006. № 3. С. 32-37.
10. Ярчук Г. В. Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів. Вища освіта України. 2009. № 31. С. 13-16.

11. Bowers, C. A. *Educating for an Ecologically Sustainable Culture: Rethinking Moral Education, Creativity, Intelligence, and Other Modern Orthodoxies*. Albany, State University of New York Press: 1995. 6-8 p.
12. Мусієнко М. М. *Екологія : Тлумачний словник / Мусієнко М. М. та ін.* Київ : Либідь, 2004. 376 с.
13. Декларація Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища. Стокгольм, 1972 р.
14. Червонецький В. В. *Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки : монографія*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Даля, 2005. 312 с.
15. *Концепція екологічної освіти України : Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3-23.
16. Гарунов Є.Г. *Екологічне виховання молодших школярів : Уч. сел.* Махачкала : Вид-во ДДПУ, 2002. 52 с.
17. Матузова І. Г. *Структура моделі системних професійно важливих характеристик екологічно вихованого фахівця. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2011. № 13. С. 116-124.
18. Єфімець О. П. *Вплив дітей на цінності батьків*. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків, 2011. № 28. С. 43-49.
19. Абдувахובהва Д. Е., Кадирова М. К., Ерназарова Ш. Н. *Психологічні особливості навчання в процесі освіти*. Молодий вчений. 2014. № 8. С. 912-914.
20. *Концепція екологічної освіти України*. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 3-23.
21. Афонін А.В. *Підготовка майбутніх вчителів до екологічного виховання школярів : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02*. Москва, 1989. 16 с.

22. Загвязинский В.И., Атаханов Р.А. Методология і методи психолого-педагогічного дослідження : навч. посіб. Москва : Видавничий центр «Академія», 2001. 208 с.
23. Активні методи навчання в природоохоронному освіті / за ред. Д.Н.Кавтарадзе. Москва : Вид-во МГУ, 1982. 52 с.
24. Онопрієнко В. П. Позанавчальні методи і засоби виховання екологічної свідомості. Гілея: науковий вісник. Київ, 2012. Вип. 63. С. 466-469.
25. Гаць Я.М. Проблеми екологічного виховання молоді . Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя, 2016. № 5. С. 87-92.
26. Глузди В.А., Винокурова Н.Ф., Ніколіна В.В. Концепція екологічної освіти учнів Нижнього Новгороду. Географія і екологія в школі ХХІ століття. 2004. № 4. С. 42-47.
27. Половинко Г. Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів. Красзнавство. Географія. Туризм. 2004. № 16. С. 4-5.
28. Коптюг В.А. На початку ХХІ століття: Статті і виступи з проблем сталого розвитку. Новосибірськ : НДЦ СО РАН, 2003. 131 с.
29. Бенаво А., Манош А., Барри М., Белла Н. Всесвітня доповідь з моніторингу освіти. Освіта в інтересах людей і планети: побудова сталого майбутнього для всіх. ЮНЕСКО, 2016. 65 с.
30. Головка А.В. Екологічна освіта, як фактор розвитку еко-свідомості особистості. Екологія, природокористування та охорона навколишнього середовища: прикладні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. заоч. конф. студ., аспір. та молод. учених, м. Маріуполь, 29 травня 2020 р. / за заг. ред. Г.О. Черніченка. Маріуполь : МДУ, 2020. 147с.
31. Бехингер С. Безперервна екологічна освіта: проблеми, досвід, перспективи. Гілея: науковий вісник. Черкаси, 2005. 51 с.

32. Данілов-Данільян В.І., Заліханов МЛ., Лосєв К.С. Екологічна безпека. Загальні принципи і російський аспект : монографія. Москва : МНЕПУ, 2001. С. 86-120.
33. Салтовський О. І. Основи соціальної екології. Київ : МАУП, 1997. 168 с.
34. Ніксон Дж., Сенкі К., Фурей А., Сіммонс М. Освіта для стійкості в Іспанії: підтримка кордонів чи професійна переорієнтація? Дослідження екологічної освіти. 2016. № 5. С. 35-48.
35. Мартинюк О.А. Стандартний звіт з якості державного статистичного спостереження "Витрати на охорону навколишнього природного середовища". Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища. 2017.
36. Еванс С. М., Гілл М. Е., Маршант Дж. Школярі як вихователі: опосередкований вплив екологічного виховання в школах на ставлення батьків до навколишнього середовища. Журнал біологічної освіти . 2019. № 30. С. 243-248
37. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. 19 квіт. (№ 16). С. 70
38. Мамедов Н.М. Підстави екологічної освіти : монографія / за заг. ред. Лісєва І.К. Москва : Прогрес-Традиція, 2001. 173 с.
39. Сасенко Т.В. Екологічна освіта в Україні - досягнення і перспективи. Екологічний вісник. 2014. № 5. С. 20
40. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. Офіційний вісник Президента України. 2013. 5 лип. (№ 17). С. 550
41. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: навчальний посібник. 2016. 98 с. URL: http://pidruchniki.ws/14990312/sotsiologiya/teoriya_i_metodika_roboti_z_dityachimi_ta_molodizhnimi_organizatsiyami_ukrayini_-_lisovets_ov

42. Доповідь щодо громадської оцінки процесу реалізації екологічної політики у 2014 році. – К. : 2015. Міністерство екології та природних ресурсів України

URL:<http://www.menr.gov.ua/docs/publicorhus/Gromadska%20otcinka%20MENR%202012.pdf>

43. Лепе Л.І., Арустамов Е.А. Інтернет як засіб розвитку масового громадського екологічного руху // Інтернет-журнал «наукознавство» Том 9, №5. 2017. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/58EVN517.pdf>

44. Gravanis K. Environmental Education for the 21st Century: International and interdisciplinary perspectives/ J. Thompson, P. Lang, New York. 2008.

45. Nixon J. Education for sustainability in Spain: boundary maintenance or professional reorientation? / Sankey K., Furay A. & Simmons, M. Environmental Education Research, 5, 2011. С. 305–318.

46. Spanish Ministry of Education and Culture: La Educacion Ambiental en el sistema educativo espanol, Madrid: Ministry of Education and Culture. 2017.

47. Rauch, F. Ecologisation of Schools: A Qualitative Analysis of Selected Practical Examples in European Countries, Klagenfurt: University of Klagenfurt/IFF. 2014.

48. Bonnett, M. Environmental education and the issue of nature. Journal of Curriculum Studies, 39(6), 2007. 707–721.

49. Головка А.В. Екологічна освіта в країнах Європейського Союзу як приклад для поліпшення екоосвіти в Україні. Дебют: Збірник тез доповідей студентів економіко-правового факультету за результатами участі у Декаді студентської науки – 2020 / За заг. ред. д.політ.н., проф. К.В. Балабанова, д.е.н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2020. 398 с.

50. Bradley, J. C., Waliczek, T. M. & Zajicek, J. M. Relationship between environmental knowledge and environmental attitude of high school students. Journal of Environmental Education, 30(3), 1999. 17–22.

51. Chawla, L., & Cushing, D. F. Education for strategic environmental behaviour. *Environment Education Research*, 13(4), 2007. 437–452.
52. Cortes, C. The societal curriculum and the school curriculum: Allies or antagonists? *Educational Leadership*, 36(7), 1979. 475–450.
53. Gabriel, N. *Teach our Teachers Well: Strategies to Incorporating Environmental Education into Teacher Education Programs*. Boston: Second Nature. 2006.
54. Hungerford, H. & Volk, T. Changing learning behaviour through environmental education. *Journal of Environmental Education*, 21(3). 2008. 8–21.
55. Umweltbewusstsein und Umweltverhalten. URL: <http://www.umweltbundesamt.de/daten/privatehaushaltekonsum/umweltbewusstsein/umweltverhalten> (Дата звернення 23.11.2020)
56. Ігумнова Е.А., Горлачов В.П. Тенденції розвитку екологічної освіти в світовому освітньому просторі (середина 90-х рр. ХХ століття - перша декада ХХІ століття). *Гуманітарний вектор. Серія: Педагогіка, психологія*. 2012. № 1. С. 123
57. Муртазіна Л.Г. Екологічна освіта та виховання учнівської молоді в навчальних закладах Німеччини. *КПЖ*. 2015. № 2. С. 4-8, 10.
58. Тайлакова Е.А. Виховання екологічної культури дітей і молоді в Фінляндії і Швеції. *Вісник Башкирського університету*. 2012. № 3. С. 139.
59. Герхард Беккер. *Міська екологічна освіта в контексті сталого розвитку. Теоретичні основи і перспективи школи. Екологія та педагогічні науки*, том 7, VS Verlag, 2001, ISBN 3-8100-2834-7.
60. *National Sustainable Development Strategy*. Germany, Berlin, 2012. – 245 р61(1), 59–63.
61. Carson, R. *Silent Spring*. New York, USA: Houghton Mifflin Co. Chapman, R. L. How to think about environmental studies. *Journal of Philosophy of Education*, 41(1). 2007. 59–74.

62. Концепція екологічної освіти України : затв. рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001р. протокол № 13/6-19. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 32.
63. Гербільський Л., Коробкін Ю. Екоосвіта як напрям реалізації та вдосконалення екологічної політики України. Погляд громадськості: Екологічна політика в Україні : матеріали Першої всеукр. конф. екологічної громадськості, м. Київ, 15-16 груд. 2000р. Київ : Інфотерра, 2001. С. 183.
64. Пріоритети національної стратегії збалансованого (сталого) розвитку України: погляд НУО : матеріали Третьої всеукр. конф. екологічної громадськості, м.Київ, 29 лист.-1 груд. 2002 р. Київ : Інфотерра, 2002. С. 98.
65. Саенко Т.В. Екологічна освіта в Україні - досягнення і перспективи. Екологічний вісник. 2004. № 5. С. 20.
66. Федоренко О.І., Тимочко Т.В., Ткач В.Н. Питання екологічного виховання та освіти населення. Екологічний вісник. 2005. № 3. С. 16.
67. Борей М. О. Екологічне виховання в початкових класах : навч.-метод. посіб. Корець, 2017. С. 15-28.
68. Глузди В.А., Винокурова Н.Ф., Ніколіна В.В. Концепція екологічної освіти учнів Нижнього Новгорода. Географія і екологія в школі XXI століття. 2004. № 4. С. 42-47.
69. Environmental Education in the Schools: Creating a Program that Works! / Ed. Judy A. Braus, David Wood. Washington: NAAEE, 1993. - 500 p.
70. Охорона природи та екологічна освіта в Німеччині. Екологія людини. 1992. № 10. С. 32.
71. Чадная Г.П. Створення екологічно орієнтованої системи діяльності школярів для досягнення метапредметних і особистісних результатів. Новоросійськ, 2017. 26 с.
72. Вороніна К.С. Проблеми і перспективи екологічної освіти в дошкільному закладі. Дошкільна освіта. 2015. № 5. С. 36.
73. Догмарова Т. Г. Огляд парціальних програма екологічної освіти та виховання дошкільнят. - URL: <http://nsportal.ru>. (Дата звернення: 20.05.2016).

74. Талецька Н. Н. Система шкільної освіти для сталого розвитку в Федеративній Республіці Німеччина. Екологічний вісник. Мінськ, 2016. № 1 (35). С. 114-122.

75. Свистак-Яроцька О. Л. Теорія екологічної освіти: від елементарних знань про природу до складової освіти для сталого розвитку суспільства. Педагогіка та психологія. Харків, 2017. Вип. 56. С. 45-49.

76. Миколаєва С. Н. Юний еколог: програма екологічного виховання дошкільнят. Москва : Мозаїка Синтез, 2006. 128 с.

77. Рижова Н. А. Я і природа: Навчально-методичний комплект з екологічної освіти дошкільників. Москва : Лінка-Прес, 2008. 56 с.

78. Тбіліська декларація та резолюції, прийняті парламентською асамблеєю ОБСЄ на двадцять п'ятій щорічній сесії. Тбілісі. 2016. 59 с.

79. Міжурядова конференція за освітою в області навколишнього середовища. Тбілісі. 1977р. ЮНЕСКО 117 с.

80. Червонецький В. В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Даля, 2005. 312 с.

81. Кондратьєва, Н. Н. Ми: програма екологічної освіти дітей. Санкт-Петербург : Дитинство-прес, 2013. 240 с.

82. Шевель А.О. Роль освіти у формуванні екологічної культури. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2008. Вип. 33. С. 33-41

83. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2016 році. Департамент екології та природних ресурсів. Краматорськ, 2017. 201с.

84. Веракса Н. Е., Комарова Т. С., Васильєва М. А. Орієнтовна загальноосвітня програма дошкільної освіти : навч. посіб. / за ред. Н. Е. Веракси. Москва : Мозаїка Синтез, 2010. 304 с.